

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Ústav sociálních studií

Specifika práce vychovatele v dětském domově

Bakalářská práce

Autor: Adéla Vondrová
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální pedagogika se zaměřením na výchovnou práci
v etopedických zařízeních
Vedoucí: Mgr. Alena Knotková
Oponent: Mgr. Barbara Pospíšilová

Zadání bakalářské práce

Autor: Adéla Vondrová

Studium: P21P0164

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální pedagogika se zaměřením na výchovnou práci v etopedických zařízeních

Název bakalářské práce: **Specifika práce vychovatele v dětském domově**

Název bakalářské práce Specifics of the educator's work in a children's home
AJ:

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se zabývá specifiky práce vychovatele v dětském domově. V teoretické části je představen dětský domov, jeho obecná charakteristika a úloha v systému ústavní péče. Další kapitola vymezuje úlohu vychovatele při svém působení v dětských domovech, profesi vychovatele a riziky, se kterými se vychovatel setkává při vykonávání své profese. V poslední teoretické kapitole se práce zaměřuje na vymezení věkových skupin vyrůstajících v dětských domovech a jejich specifik. Empirická část představuje kvalitativní výzkumné šetření. Šetření je realizováno pomocí metody polostrukturovaného rozhovoru s několika vybranými vychovateli. Šetření hledá odpovědi na otázky: jak vychovatelé v těchto institucích působí na klienty, jaká jsou specifika jejich práce.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9.

JANSKÝ, Pavel. *Dítě s problémovým chováním a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. Recenzované monografie. ISBN 978-80-7435-534-9.

SEKERA, Ondřej. *Identifikace profesních aktivit vychovatelů výchovných ústavů a dětských domovů*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009. ISBN 978-80-7368-728-1.

Zadávací pracoviště: Ústav sociálních studií,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Alena Knotková

Oponent: Mgr. Barbara Pospíšilová

Datum zadání závěrečné práce: 28.2.2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářkou práci *Specifika práce vychovatele v dětském domově* vypracovala pod vedením vedoucí práce Mgr. Aleny Knotkové samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 24. 4. 2024

Adéla Vondrová

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat paní Mgr. Aleně Knotkové za pomoc při vedení mé bakalářské práce, za cenné rady, trpělivost a materiálové podklady. Za velkou podporu bych také ráda poděkovala své rodině i dětským domovům, u kterých jsem prováděla výzkum a všem respondentům, kteří mi ochotně poskytli rozhovor.

Anotace

VONDROVÁ, Adéla. *Specifika práce vychovatele v dětském domově*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2024. 67 s. Bakalářská práce

Tato bakalářská práce se týká specifik práce vychovatele v dětském domově. Nejprve se práce zaměřuje na dětské domovy, jejich obecnou charakteristikou a úlohou v systému ústavní péče. Dále se práce věnuje specifikům práce vychovatele v dětském domově. Konkrétně se zabývá osobností vychovatele, kvalifikačními požadavky na tuto profesi, náplní jejich práce, spoluprací s rodinou, vztahem vychovatele a jedince, ale také popisuje rizika, která jsou spojená s touto prací. Třetí kapitola se týká jedinců, vyrůstajících v dětských domovech, faktorů, které ovlivňují utváření jejich osobnosti a důvodů jejich umístění do tohoto zařízení. Kvalitativní výzkumné šetření se týká vychovatelů v dětských domovech a specifik jejich profese. Zaměřuje se na to, v čem jejich práce spočívá, jaká jsou specifika vztahů s dětmi a mládeží v těchto zařízeních, jaké činnosti tato práce obnáší, zda vychovatelé ovlivňují trávení volného času jedinců, jaká jsou podle nich pozitiva a negativa jejich práce a zda se setkali s riziky spojenými s touto prací. Šetření je realizováno pomocí metody polostrukturovaného rozhovoru s několika vybranými vychovateli. Cílem této práce je zjistit, jaká jsou specifika práce vychovatele v dětském domově a jakou úlohu mají vychovatelé při působení na děti a mládež v těchto zařízeních.

Klíčová slova: dětský domov, děti a mládež, vychovatel v dětském domově, ústavní výchova

Annotation

VONDROVÁ, Adéla. *Specifics of the educator's work in a children's home*. Hradec Králové: Faculty of Education University Hradec Králové, 2024. 67 s. Bachelor Thesis

This bachelor's thesis concerns the specifics of the work of an educator in a children's home. First, the work focuses on children's homes, their general characteristics and their role in the institutional care system. Furthermore, the work is devoted to the specifics of the work of an educator in a children's home. Specifically, it deals with the personality of the educator, the qualification requirements for this profession, the content of their work, cooperation with the family, the relationship between the educator and the individual, but also describes the risks associated with this work. The third chapter concerns individuals growing up in children's homes, factors that influence the formation of their personality and the reasons for their placement in this institution. Qualitative research investigation concerns educators in children's homes and the specifics of their profession. It focuses on what their work consists of, what are the specifics of relationships with children and youth in these institutions, what activities does this work entail, whether educators influence how individuals spend their free time, what are the positives and negatives of their work in their opinion, and whether they have met with risks associated with this work. The research is carried out using the semi-structured interview method with several selected educators. The aim of this work is to find out what are the specifics of the work of an educator in a children's home and which role educators have in influencing children and youth in these institutions.

Keywords: children's home, children and youth, educator in children's home, institutional care

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2022 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními a habilitačními pracemi na UHK).

V Hradci Králové dne:

podpis studenta:

Obsah

Úvod.....	9
1 Dětský domov a jeho specifika.....	10
1.1 Ústavní a ochranná výchova	10
1.2 Školská zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči	11
1.3 Legislativa a základní dokumenty dětského domova.....	12
2 Specifika práce a působení vychovatele v dětském domově	14
2.1 Osobnost vychovatele	14
2.2 Kvalifikační požadavky na profesi vychovatele v dětském domově	15
2.3 Náplň a metody práce vychovatele v tomto zařízení	15
2.4 Spolupráce s rodinou.....	17
2.5 Vztah vychovatele a dítěte v dětském domově.....	18
2.6 Rizika této profese.....	19
3 Jedinci vyrůstající v dětském domově	21
3.1 Faktory a činitele utvářející osobnost dítěte.....	21
3.2 Důvody umístění dětí do dětského domova.....	26
4 Výzkumné šetření	31
4.1 Stanovení cíle výzkumu, výzkumných otázek a výzkumného problému	31
4.2 Metodika výzkumného šetření	33
4.3 Výzkumný vzorek a metoda sběru dat	34
4.4 Analýza a interpretace získaných dat	35
4.5 Shrnutí výzkumného šetření.....	52
Závěr.....	57
Seznam použitých zdrojů.....	59
Příloha.....	65

Úvod

Téma bakalářské práce zní Specifika práce vychovatele v dětském domově. Toto téma jsem si vybrala proto, jelikož mě velmi zajímá problematika těchto zařízení, dětí, kteří v nich žijí, ale i důležitá práce vychovatelů, kteří vykonávají tuto záslužnou profesi. Dětské domovy a vychovatelé v nich jsou důležitou součástí života mnoha dětí. Tyto zařízení vykonávají specifickou činnost, a to v tom smyslu, že nahrazují domov dětem a mládeži, tedy těm, kteří z různých důvodů nemohou žít ve své biologické rodině. Proto bych zde chtěla psát o vychovateli v dětském domově jako o člověku, který by měl dítěti předávat lásku, péči, pocit bezpečí, jistoty a pocit, že někam patří.

V bakalářské práci se zabývám dětským domovem a jeho specifiky, ústavní a ochrannou výchovou, školskými zařízeními pro výkon ústavní a ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči, do kterých řadíme dětský domov, dětský domov se školou, diagnostický ústav a výchovný ústav. Nejdůležitější kapitolou této práce je kapitola, která se zabývá specifiky práce vychovatele a jeho působením na děti a mládež v dětském domově. Konkrétně se zde zaměřuji na jeho osobnost, na kvalifikační požadavky na tuto profesi, na náplň a metody jeho práce, ale také na vztah vychovatele a dítěte v dětském domově a rizika této profese. Dále se věnuji tématu jedinců, kteří vyrůstají v dětských domovech, jelikož práce vychovatele úzce souvisí s tím, na koho působí. Uvádím zde faktory a činitele utvářející osobnost dítěte. Zajímavá podtémata této kapitoly popisují osobnost dítěte, psychosociální vývoj dítěte, základní potřeby dítěte a vliv rodiny. Nedostatek v těchto oblastech totiž významně ovlivňuje to, jak se dítě chová, co cítí i jeho komplexní osobnost. Všechny tyto aspekty totiž do určité míry souvisí s kvalitou jeho budoucího života, jelikož si do dospělosti přináší všechny své zkušenosti, jak pozitivní, tak negativní.

Pro empirickou část své práci jsem zvolila výzkumné šetření kvalitativní. Výzkumnou metodou je polostrukturovaný rozhovor, který proběhl s vychovateli přímo v dětském domově.

Vědecko-výzkumný problém se nazývá Úloha vychovatele v dětském domově při působení na děti a mládež v dětském domově.

Cílem bakalářské práce je zjistit, jaká jsou specifika práce vychovatele v dětských domovech a jakou roli hrají vychovatelé při působení na děti a mládež v těchto zařízeních.

1 Dětský domov a jeho specifika

Dětský domov je místem, kde žijí pohromadě děti a mládež z různých sociálních skupin s různými životními problémy. Na tomto místě se o ně starají a vychovávají je vychovatelky a vychovatelé, kterým děti říkají „teto“ a „strejdo“. Děti, které zde žijí, si většinou prošly náročným životním obdobím už v útlém věku, a proto je důležité, aby jim byla poskytnuta kvalitní péče v těchto zařízeních. To by jim mělo ukázat správný směr jejich budoucího života a pomoci jim postavit se na vlastní nohy.

Dětský domov je pro některé děti vysvobozením z prostředí, které pro ně není vhodné, většinou pro ně bývá dokonce nebezpečné. Proto se zde některé děti mohou cítit bezpečněji a také si mohou vytvářet kladné vztahy ke svým vrstevníkům. Dětskému domovu však schází to nejdůležitější, a to rodiče a sourozenci dětí zde umístěných. V některých případech je ale do dětského domova umístěno i několik sourozenců. Děti tu ale nemají matku a otce, kteří by je měli správně vychovávat (Škoviera, 2007).

1.1 Ústavní a ochranná výchova

Důležitou součástí systému zabezpečujícího péči o děti jsou formy náhradní výchovné péče, mezi které patří i ústavní výchova. Definice tohoto pojmu zní: „*Ústavní výchova je výchovné opatření, které soud nařídí, jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena či vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě nebo jestliže z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit.*“ (Šance dětem, 2011, online)

Ústavní výchova bývá východiskem v mnoha případech, ne vždy je ale optimálním řešením. Vzhledem k problémům pěstounské péče, jako je například časté vrácení dětí pěstouny a časté selhávání jejich výchovy, je mnohdy nejlepším a jediným reálným řešením. Tato výchova chrání dítě před nedostatečnou péčí rodiny, poskytuje dítěti sociální zabezpečení a udává pravidla a normy, na jejichž základě si děti začínají uvědomovat své vlastní chování a jeho důsledky (Janský, 2014).

Principem ústavní výchovy by měla být pomoc dětem a mládeži, nikoli trestání za jejich chování a jejich společenská diskriminace.

Ochranná výchova je na rozdíl od ústavní vždy nařízena soudem. Je určena dětem mezi 15 a 18 rokem věku, které spáchaly nějaký trestný čin. Ochranná výchova chrání společnost před pachatelem a před spácháním dalších trestných činů. Ústavní a ochrannou výchovou se zabývá Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy

nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů (MŠMT, 2013, online).

1.2 Školská zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči

Většina dětí má to štěstí, že se narodí do běžně fungující rodiny a vyrůstá a rozvíjí se standartním způsobem. Ne vždy má ale dítě tu šanci vyrůst v rodině. Výchova biologickými rodiči ani mnohdy není pro dítě tou nejlepší. Dítě se dostává do adoptivní rodiny osvojením, pěstounská péče nebo výchova může probíhat v ústavní péči, například v dětských domovech (Matějček, 2007).

Mezi školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy dle Zákona 333/2012 Sb., se řadí dětské domovy, dětské domovy se školou, diagnostické ústavy, výchovné ústavy (Zákon č. 333/2012 Sb.).

Dále existují také školská zařízení pro preventivně výchovnou péči, kterými jsou například střediska výchovné péče. Do těchto středisek dochází děti s rizikem, děti s projevy poruch chování, nebo děti s negativními jevy v sociálním vývoji. Tato zařízení jim poskytují speciálně pedagogickou, terapeutickou a psychologickou pomoc ve formě různých programů. Tyto programy mohou být ambulantní, celodenní i pobytové (Matějček, 2007).

Dětský domov

Dětský domov je druh školského zařízení ústavní výchovy pro děti a mládež od 3 do 18 let. V případě studia zde mohou zůstat i klienti tohoto zařízení do 26 let. Do dětského domova jsou umisťovány děti, které sice nemají žádné závažné výchovné problémy, ale potýkají se s těžkými životními situacemi. Mezi ně patří například sociální situace rodiny, rizikové chování rodičů, alkoholismus, trestná činnost rodičů, nedostatečná péče o dítě, zanedbávání a týrání dětí, úmrtí rodičů, vážná nemoc rodičů, vykonávání trestu odnětí svobody rodičů, problémové chování dětí a další negativní jevy. Do dětského domova mohou být umístěny i nezletilé matky se svými dětmi. V tomto zařízení jsou děti rozdělovány do rodinných skupin po šesti až osmi členech různého věku. Ve stejné rodinné skupině mohou být jak dívky, tak chlapci. Pokud rodina o dítě projeví zájem a spolupracuje, dětský domov jí umožňuje vidat se a udržovat kontakt s dítětem, případně i vrátit dítě zpět do biologické rodiny (NPI ČR, 2023, online).

Dětský domov se školou

Dětský domov se školou patří mezi další školská zařízení zajišťující péči o děti a mladistvé s nařízenou ústavní nebo ochrannou výchovou. Do tohoto zařízení se mohou dostat pouze děti a mládež se závažnými poruchami chování, nebo s duševními poruchami, kvůli kterým se nemohou vzdělávat v běžných školách. Jsou zde umístovány děti od 6 let do ukončení povinné školní docházky. Poté je dítě v případě stále trvajících závažných poruch chování nebo duševních poruch zařazeno do výchovného ústavu. Děti jsou zde řazeny do rodinných skupin přibližně po 5–8 dětech. Ve škole jsou sestaveny třídy s maximálním počtem 8 dětí. Třídy nejsou rozdělovány dle pohlaví ani věku. V tomto zařízení mohou pobývat i nezletilé matky s dětmi, které mají nařízenou ústavní nebo uloženou ochrannou výchovu (NPI ČR, 2023, online).

Diagnostický ústav

Úkolem diagnostických ústavů je diagnostikovat osobnost dítěte, určit jeho individuální výchovné a vzdělávací priority, doporučit vhodné metody a dále ho zařadit do zařízení, které bude odpovídat jeho problému. Děti zde zůstávají zpravidla 2 měsíce, tato doba se však může prodloužit. Diagnostické ústavy spolupracují s orgány sociálně právní ochrany dětí a poskytují metodickou a odbornou pomoc školským zařízením. Po provedené diagnostice osobnosti, testech a zdravotních vyšetřeních se dítě dostává zpět do rodiny, nebo do dětského domova, do dětského domova se školou nebo do výchovného ústavu (Janský, 2014).

Výchovný ústav

Podle Janského (2014) poskytují výchovné ústavy péči výchovnou, vzdělávací a sociální. Tuto péči poskytují dětem starším 15 let, které mají nějaké závažné poruchy chování. Také ale dětem, které mají nařízenou ústavní nebo uloženou ochrannou výchovu, dále dětem starším 12 let se závažnými poruchami, kvůli kterým není možné, aby byly umístěny do dětského domova se školou.

V tomto zařízení je možné dokončit povinnou školní docházku a střední vzdělání. Pro ty, kteří se nepřipravují na budoucí povolání, může být zřízena pracovní-výchovná skupina.

1.3 Legislativa a základní dokumenty dětského domova

Dle Zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné činnosti ve školských zařízeních patří

dětské domovy do školských zařízení pro výkon ústavní výchovy (Zákon č. 109/2002 Sb.). Dětské domovy jako zařízení vykonávají svou činnost pod záštitou orgánu MŠMT neboli Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.

Školská zařízení, která zajišťují ústavní a ochrannou výchovu, jsou dle školského zákona č. 561/2004 Sb. ve znění pozdějších předpisů, součástí vzdělávací soustavy (Zákon č. 561/2004 Sb.).

Vyhláška č. 438/2006 Sb. formuluje ústavní a ochrannou výchovu, upravuje a udává podmínky pro prostory dětského domova, ve kterých se zabývá vybavením, přívodem vody, osvětlením, vytápěním a dalšími náležitostmi, které by mělo každé toto zařízení splňovat (Vyhláška č. 438/2006 Sb.).

Dříve se nařízení ústavní výchovy řídilo zákonem o rodině č. 94/1963 Sb., ale po jeho zrušení roku 2014 ho nyní nalezneme v občanském zákoníku č. 89/2012 Sb., ve znění pozdějších předpisů. S dětskými domovy se také pojí zákon č. 108/2006 o sociálních službách ve znění pozdějších předpisů (Zákony pro lidi, 2024, online).

Hlavním dokumentem, kterým se řídí pracovníci i klienti dětského domova je vnitřní řád. Tento zákonem stanovený dokument vydává ředitel zařízení a je jeho povinností seznámit s jeho zněním všechny, kteří se v tomto zařízení ocitají. Mezi další základní dokumenty, kterými se řídí dětské domovy patří školní vzdělávací program (ŠVP), díky kterému se může uskutečňovat přímá výchovná práce vychovatelů v DD. Dalšími důležitými dokumenty jsou například program rozvoje osobnosti dítěte (PROD), výroční zprávy, směrnice, ale také týdenní a roční plány výchovně vzdělávací činnosti, které si tato zařízení vytváří individuálně (MŠMT, 2024, online).

Existují také různá doporučení, která se týkají zacházení s klienty v zařízeních ústavní a ochranné výchovy, například Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče. Toto ucelené doporučení bylo zveřejněno roku 2018 a popisuje, jak pracovat s klienty v těchto zařízeních, aby byla kvalita péče srovnatelná v celé České republice (NPI ČR, 2023, online).

2 Specifika práce a působení vychovatele v dětském domově

Osobností vychovatele a pedagogickými pracovníky se legislativně zabývá zákon č. 563/2004 Sb. o pedagogických pracovnících (Zákon č. 563/2004 Sb.).

Práce vychovatele a jeho působení v dětském domově s sebou nese určitá specifika. Vychovatel totiž působí na zranitelné, citlivé děti, které to v životě neměly lehké a potýkají se s mnoha životními problémy. Proto je jeho práce složitá hlavně z emočního hlediska.

„Zaměstnanci dětského domova zajišťují základní právo dítěte na výchovu a vzdělávání, vytváří podmínky podporující sebedůvěru dítěte, rozvíjí citovou stránku jeho osobnosti a umožňují aktivní účast dítěte ve společnosti.“ (NPI ČR, 2023, online)

Úkolem vychovatelů v dětském domově je vytvořit pro děti a mládež místo, které pro ně bude domovem, kde se budou cítit bezpečně, ale také připravit je na odchod z tohoto zařízení. Vychovatel by měl dětem předávat lásku a pocit sounáležitosti, kterou by jim správně měli předávat jejich biologičtí rodiče. Vychovatel má proto spoustu rolí. Měl by být náhradním rodičem, vychovatelem, pečovatelem, učitelem, pomocníkem, průvodcem, kamarádem, terapeutem, a hlavně vzorem správného chování.

2.1 Osobnost vychovatele

Vychovatel v dětském domově je člověk, který s dětmi tráví většinu jejich času. Dítěti nahrazuje jeho rodinu, měl by mu tedy být oporou. Někým, o koho se může opřít, když mu bude nejhůře. Také by se měl zajímat o jeho zájmy a podporovat ho v nich, nabízet mu další aktivity a činnosti. Vychovatel by měl být dobrým vzorem, jelikož děti rády napodobují chování ostatních, kterými se obklopují. Dítěti by měl vymezit určité hranice chování, být autoritativní, ale zároveň mu být přítelem a vyslechnout si ho, když ho něco trápí. Jelikož se jedná o práci s lidmi, která vždy nemusí být podle našich představ, je důležité mít vysokou frustrační toleranci a odolnost vůči stresu a konfliktním situacím. Vychovatel by měl také velmi dobře ovládat schopnost sociální komunikace a asertivity. Také by měl dobře znát své emoce a vědět, jak je ovládat. Další důležitou složkou osobnosti vychovatele je schopnost umět pomoci druhému a vžít se do jeho situace, tedy schopnost empatie. Samozřejmě musí mít také kladný vztah k dětem, umět vyjadřovat k nim sympatie, rozumět jim a vytvořit si k nim osobní pouto (Janský, 2014).

Kompetencemi, kterými by měl vychovatel disponovat, se ve své publikaci zabýval Sekera (2009) a uvedl zde jejich výčet podle Vašutové (2004):

- psychická odolnost, fyzická zdatnost,
- osobní postoje, hodnoty,
- empatie, tolerance,
- osobní dovednosti,
- osobní vlastnosti.

2.2 Kvalifikační požadavky na profesi vychovatele v dětském domově

Vychovatel, který působí v dětském domově, musí mít samozřejmě určité kvalifikační předpoklady. Nároky na výkon této profese se postupem času zvyšují a postupně přestává stačit vzdělání středoškolské.

Sekera (2009) vymezuje oblasti znalostí, které by vychovatel měl znát:

- obecná pedagogika,
- řešení výchovných problémů,
- protidrogová prevence,
- speciální pedagogika,
- multikulturní výchova,
- výchova proti šikaně,
- sociální pedagogika,
- školní a pedagogická psychologie,
- didaktika (didaktické techniky, hodnocení, testování),
- pedagogické projektování, vývoj kurikula.

Kvalifikačními požadavky na práci vychovatele jsou dle Trundy a Šimáčka (2014) absolvování vysokoškolského vzdělání, vyššího odborného vzdělání nebo středního vzdělání s maturitní zkouškou, to vše v oblasti pedagogických věd.

2.3 Náplň a metody práce vychovatele v tomto zařízení

Hlavní náplní práce vychovatele v DD je vést výchovnou skupinu dětí a mladistvých v dětském domově. V jedné výchovné skupině bývá maximálně 8 jedinců různého věku i pohlaví. Vychovatel se o tyto děti stará, pomáhá jim s úkoly a s další přípravou do školy, řeší s nimi různé situace, hraje si s nimi, nabízí jim různé aktivity

a nese za ně zodpovědnost. Pomáhá jim rozvíjet své dovednosti, znalosti, postoje a hodnotové orientace. Napomáhá rozvoji dítěte po všech stránkách tak, aby mu usnadnil začlenění se do společnosti a umožnil mu snadnější vstup do jeho samostatného života. Zároveň ale vychovatel řeší spoustu administrativních záležitostí, které se týkají jeho práce.

Škoviera (2007) ve své knize popisuje hlavní činnosti vychovatele, kterými jsou:

- dozor nad dětmi,
- příprava na vyučování,
- relaxační a zábavné činnosti,
- zájmové činnosti,
- sebeobslužné činnosti,
- vaření, pečení,
- další pomocné činnosti (návštěva lékaře atd.),
- administrativa.

Tyto činnosti jsou však jen výřezem z mnoha dalších činností a aktivit, které vychovatel ve svém každodenním profesním životě plní.

Výchovná péče je jednou z klíčových činností vychovatele v dětském domově. Výchova je dle Koří a kol. (2004) „*cílevědomým a soustavným působením rodičů, učitelů a dalších výchovných činitelů.*“ (Koř a kol., 2004, s.15)

To znamená, že na výchově se nepodílí jen rodina, ale je výsledkem působení více faktorů, které se navzájem ovlivňují. Z toho vyplývá, že výchovné působení vychovatelů na děti a mládež v dětském domově je formující a má na ně určitý vliv. Je však otázkou, do jaké míry.

Výchova probíhá též ve volném čase dětí, kdy je úkolem vychovatelů nabízet dětem adekvátní náplň tohoto času. Mezi nabízené aktivity patří různé volnočasové kroužky, pobyty, výlety, exkurze, besedy a další činnosti, které mají dětem zpříjemnit život v dětském domově a poskytnout jim zdravé využití trávení volného času. Příprava kulturních a sportovních akcí je také jednou z mnoha činností vychovatelů.

Vychovatelé v těchto zařízeních vykonávají také administrativní práci. Jsou povinni vést osobní dokumentace dětí, knihy návštěv, vypracovávat tzv. individuální plán rozvoje dětí, rozpracovávat společně s dětmi roční plán a pracovat s dalšími dokumenty (Zákon č. 109/2002 Sb.).

Vychovatel by měl být průvodcem adolescenta a doprovázet ho na jeho cestě utváření si vlastních životních hodnot a při vyrovnávání se s obtížnými životními situacemi. Předpokladem správného zacházení s dětmi v dětském domově je také vycházení z aktuální osobní situace dítěte a poznání jeho individuality. Při práci vychovatele je důležité podporovat potřeby klienta, nevnučovat mu své názory a brát ho takového, jaký je. Podstatné pro správné zacházení s klienty je také znát jejich životní analýzu a vycházet z ní, rozvíjet kritické myšlení mladého člověka a jeho morální usuzování. Pro děti umístěné v dětských domovech je též důležité znát svou minulost, a proto by jim měl vychovatel zodpovědět otázky spojené s jejich životem před odebráním z jejich rodiny. Práce s dětmi a mládeží v dětském domově by měla být přirozeným a svobodným procesem všech zúčastněných (Jedlička, 2004).

2.4 Spolupráce s rodinou

Vychovatel v dětském domově intenzivně spolupracuje s rodinou a pokud je to možné, napomáhá k udržování vztahu dětí s rodinou při umístění dětí do DD a navrácení dítěte do biologické rodiny různými metodami, například pomocí podpory sanace rodiny. Matoušek (2003) ve své knize popisuje sanaci rodiny jako podporu rodiny. Sanací se dle autora myslí postupy, které podporují fungování rodiny, kdy žádný z jejích členů není vyčleňován. Sanace by podle něj měla být první metodou, která bude použita a teprve poté by mělo následovat použití dalších metod (Matoušek, 2003). Tato práce je ale možná i po umístění dítěte do DD. Sanace rodiny se používá zejména v rodinách, které prožívají existenční nejistotu, strach ze ztráty bydlení nebo z chudoby, které jsou sociálně vyčleněny ze společnosti, mají nestabilní a negativní vztahy v rodině a další problémy (Bechyňová, Konvičková, 2008).

Cílem sanace rodiny je zmírnit, zastavit, v nejlepším případě eliminovat všechny příčiny ohrožení dítěte, nejlépe jim i předcházet. Dalším cílem je poskytnout rodinám pomoc a podporu. Sanace rodiny by měla naplňovat činnosti jako například posílení rodičovských dovedností, zplnomocnění dítěte, realizaci změn v rodině, udržení kontaktu dítěte s rodinou během umístění do zařízení ústavní výchovy, klidný a bezpečný návrat dítěte domů a podporu udržení změn a dobrých vztahů v rodině po návratu dítěte ze zařízení (Bechyňová, Konvičková, 2008).

Sanace rodiny není ale vždy tím nejlepším způsobem a dítě je někdy lepší alespoň na čas oddělit od rodiny. Sanace tudíž není cestou, která vede ke zrušení dětských

domovů. Dětské domovy budou existovat stále a pokud to bude možné, budou pomáhat dětem s bezpečným návratem do rodiny (Bechyňová, Konvičková, 2008).

Každý vychovatel v dětském domově by měl chápat, že rodina dítěte zůstává jeho rodinou i po umístění dítěte do zařízení. Nejen pomoc dětem, ale i pomoc rodičům je při práci vychovatele důležitá. Pokud rodiče spolupracují s dětským domovem, má to pozitivní vliv na adaptaci dítěte v zařízení (Bořová, Jandová, 2008).

Spolupráce rodičů není legislativně ukotvena, a tak neexistují žádné materiály k této oblasti, spolupráce je dobrovolná a záleží tak na každé rodině (Vašátková, Vyhnálková, Burešová, 2008). Podle Škoviery (2007) by se však měla spolupráce s rodinou zaměřovat především na dítě a jeho budoucnost, na podporu vztahů rodiny a dítěte, na neprohlubování rozporu mezi prostředím, kde dítě žilo a kde žije nyní, na změně rodičů i dítěte a na pochopení aktuální situace dítěte.

Rodiny, které spolupracují s dětským domovem, mají povolené navštěvovat své děti v dětském domově, avšak po předchozí domluvě s ředitelem i vychovatelem konkrétní skupiny.

2.5 Vztah vychovatele a dítěte v dětském domově

Vztah vychovatele a dítěte v DD je zajímavé, ale složité téma. Každý člověk je jinak emoční a otevřený. Vztah těchto dvou osob je složitý zejména na začátku, po příchodu dítěte do zařízení ústavní péče, kdy se spolu musí nejprve seznámit. Dle Klímy (2009) je navázání osobního vztahu s klientem nezbytné. Složitější je tento proces u mladistvých s problémovým chováním, kteří se nechtějí přizpůsobit.

Vychovatel by se měl snažit, aby vztah s dětmi nebyl příliš osobní, jelikož jednoho dne budou muset opustit zařízení a dítě by se na něj mohlo snadno upnout.

Podle Matějčka by si vychovatelé měli dát pozor na to, že dítě umístěné v dětském domově není jejich dítětem. To ale nemění nic na tom, že by spolu měli mít vztah založený na důvěře a možnosti s čímkoliv se na vychovatele obrátit (Matějček, 2005).

Sekera (2009) ve své knize porovnává rozdíly mezi ženami a muži na pozici vychovatele v dětském domově. Ženy podle něj dokáží nabídnou dětem citovou, mateřskou péči a výchovu, muži zase dětem nabízí mužský vzor chování. Podle Sekery je tedy ideálním případem, když na děti působí oba dva vzory zároveň, vychovatel i vychovatelka. Výhodu vnímá v bezdětnosti vychovatelů, jelikož mají více času na

svou práci a můžou se naplno věnovat dětem a mládeži. Pokud mají pracovníci svou vlastní rodinu, může dojít k prolínání profesního a osobního života (Sekera, 2009).

Některé vztahy vychovatelů a dětí v dětském domově mohou přetrvat i po tom, kdy jedinec opustí zařízení. Vychovatel se tak stává jeho přítelem a pomocníkem v další etapě jeho samostatného života.

2.6 Rizika této profese

Jako každá práce, i tato s sebou nese určitá rizika. Jelikož se jedná o sociální práci, vychovatelé jsou v kontaktu s dětmi a mladistvými každý den. Nejsou ale v kontaktu pouze s nimi, ale i s jejich rodinou, odborníky, školou a dalšími institucemi.

Vychovatelé mají obrovskou zodpovědnost za děti, a to nejen při přímé pedagogické práci, ale i při jejich nepřímé pedagogické činnosti, tedy při dalších nepedagogických činnostech. Pod tento termín spadá doprovod dětí k lékaři, třídní schůzky ve škole, výběr a zajišťování kroužků, oblečení pro děti, příprava akcí, konzultace s dalšími pedagogickými pracovníky, spolupráce s různými institucemi a další činnosti (Stráská, 2005).

Rizikem této profese může být stres z množství úkolů a činností, které má vychovatel na starosti. Stresové situace mohou také nastat při styku s rodinou, při řešení průšvihů dětí a jejich problémového chování, které je velmi časté.

Další riziko může spočívat v tom, že pokud je vychovatel slabší povahy, je možné, že se v tomto občas negativním prostředí nebude cítit dobře (například při řešení konfliktů, závažných situací, lítost nad dětmi atd.) a časem může i díky výše zmíněnému stresu trpět tzv. syndromem vyhoření, který je u tohoto typu profesí velmi častý.

Syndrom vyhoření popisuje Zdravotnické zařízení Ministerstva vnitra jako stav chronického stresu, který postupně vede k psychickému a fyzickému vyčerpání. Mezi příznaky tohoto syndromu patří únava, nespavost, bolest na hrudi, bolesti hlavy, dušnost, zhoršená koncentrace, ztráta chuti k jídlu, nemoci, úzkosti a další. Vyhoření se objevuje zejména v pomáhajících profesích (ZZMV, 2024, online). Prevencí syndromu vyhoření bývá dle Křivohlavého (2012) komunikace s nadřízenými a vyjasnění náplně práce a povinností již při nástupu do zaměstnání, stanovení takových cílů práce, aby vychovatel nebyl přetížený a zpětná vazba nadřízeného, aby si byl vychovatel jist, že

svou práci vykonává správně. Vychovatel by měl mít pocit uznání za dobře odvedenou práci v podobě odměn, slovního hodnocení a dalších prostředků.

Riziko této profese spočívá i v omezování osobního života vychovatele na úkor jeho profese. Zvláště, pokud má vychovatel svou vlastní rodinu, měl by si dávat pozor na rozdělení svého volného času s vlastní rodinou a pracovního času. Tyto dvě složky by měl umět rozlišit a oddělit je.

3 Jedinci vyrůstající v dětském domově

Do dětského domova mohou být umístěny děti a mládež od 3 do 18 let, v případě studia až do 26 let.

Dítětem se dle Úmluvy o právech dítěte rozumí jedinec mladší 18 let, tedy osoba nezletilá (MPSV, 2024, online). Mladistvé Smolík vymezuje ve věkové hranici od 13-15 do 25-30 let, jelikož se dozrávání a dospívání jedinců pořád posunuje. (Smolík, 2010)

Dospívání je složité období samo o sobě a přičteme-li k této fázi života ještě pobyt v dětském domově, je samozřejmé, že si děti prochází opravdu složitým obdobím. Děti vyrůstající bez matky, jakožto nejbližší osoby, bez rodiny a bez vzoru chování, mají větší sklony k rizikovému chování a k pasivnímu trávení volného času. Taktéž děti, které pocházejí z méně podnětného prostředí, které nejsou zvyklé na smysluplné trávení svého volného času.

V období dospívání se začíná uplatňovat vlastní vůle, mládež má vlastní názory a uznává vlastní hodnoty, též se začíná projevovat potřeba seberealizace. Mimo jiné se zvyšuje emoční labilita a citová nestálost. Někteří mohou v tomto období trpět i úzkostmi nebo depresemi.

3.1 Faktory a činitele utvářející osobnost dítěte

Na vývoji osobnosti dítěte se podílí nespočet faktorů, které se navzájem ovlivňují a prolínají. Některé z nich vysvětlím níže. Největší podíl na tom, jaký člověk je, má podle mého názoru rodina, do které se dítě narodí, jelikož dítě formuje už od narození a působí na něj kladně či záporně. Dítě poté opakuje vzorce, které vidí u svých rodičů nebo sourozenců a později se může chovat podobně jako oni, a to například rizikově, nebo naopak ukázněně, podle toho, jak na něj rodina působí.

Dalšími faktory, které ovlivňují osobnost dítěte, je samotná osobnost dítěte (temperament, vlastnosti, schopnosti atd.), vývoj dítěte spojený s vlivem prostředí, ve kterém se jedinec nachází, uspokojování či neuspokojování základních potřeb dítěte, rodina a další.

Osobnost dítěte

Důležitým faktorem, který ovlivňuje to, jaké dítě je, je jeho osobnost, do které patří vlastnosti, schopnosti, charakter, temperament, rysy osobnosti, chování, jednání, prožívání jedince a další faktory osobnosti.

Helus (2003) chápe osobnost jako soubor vlastností, které charakterizují individualitu člověka, jehož hlavním cílem je soustředit se na uskutečnění svých životních cílů a rozvíjení svého potenciálu.

Autor zde také popisuje několik pojetí osobnosti. První pojetí pojmenoval Osobnost je jedinec jako psychologický celek, což znamená, že spolu vše, co se týká osobnosti, souvisí, prolíná se, doplňuje a tvoří tak celek. Druhé pojetí se nazývá Osobnost je člověk jako subjekt a zahrnuje fakt, že člověk je zdrojem všeho, je to vlastně iniciátor a jednající bytost. Třetí pojetí osobnosti se jmenuje Osobnost je to, čím se člověk liší od druhých lidí. Tato definice se zaměřuje na pojetí osobnosti jako individuální bytosti s individuálními zvláštnostmi (Helus, 2003).

Osobnost je dle Heluse celek, do kterého řadí hlavně vlastnosti a rysy. Vlastnosti popisuje jako dlouhodobé charakteristiky, které jsou odolné vůči změně a podle kterých jedinec reaguje na určité události. Vlastnosti dále rozděluje na schopnosti, charakter a temperament. Schopnosti vymezuje jako vlastnosti, které směřují k určitému jednání a činům a mají vrozený základ-vlohy. Schopnosti se dále dělí na vjemové, intelektové, psychomotorické, sociální atd. Charakter popisuje jako vlastnosti spojené s morálkou, do které spadají i hodnoty jedince. Temperament je úzce spjat s emocemi, citovým prožíváním a reagováním jedince (Helus, 2003).

Temperament je vrozený a podle Hippokrata se dělí na čtyři základní druhy a to sangvinik, melancholik, choleric a flegmatik.

Dále jsou v teorii osobnosti důležité pojmy jako extraverte, introverte a neuroticismus, který se dělí na labilitu a stabilitu. Tyto složky ovlivňují chování jedince ve velké míře.

Osobnosti typu introverte čerpají energii z činností, kterými se zabývají samy, naopak extraverzi čerpají energii ze společnosti ostatních lidí (Čakrt, 2004).

Psychosociální vývoj dítěte

Vývoj dítěte je také jedním z faktorů, které utvářejí osobnost dítěte. Na začátek je třeba říci, že každý jedinec se vyvíjí individuálně a pro každého platí jiné zákonitosti vývoje.

Vývoj dítěte je složen z několika faktorů, které se navzájem proplétají a ovlivňují (Říčan, 2006).

Základy vývoje jedince lze podle Langmeiera a Krejčířové pozorovat již v těhotenství matky, což znamená, že psychický vývoj se utváří již v období plodu. V těle matky se dítě dostává do sociálního kontaktu s první osobou, kterou je právě

matka. Dítě například vnímá emocionální reakce matky na jeho pohyb v děloze, a tak si utváří určité vzorce. Je prokázáno, že už ve 30. týdnu těhotenství dochází ke změnám tepu dítěte při různých emočních reakcích matky na vnější podněty (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Kontakt dítěte a matky je dle Janského (2004) zásadní a to už od prvních měsíců života dítěte. Tento kontakt předpovídá jeho pozdější chování, jednání a vnímání. Dítě se podle něj díky své matce učí citům, mezi které patří strach, agrese nebo přichylnost.

Dítě tedy vnímá a komunikuje už v prenatálním věku, a proto je velmi důležitý vztah matky k dítěti již v tomto období. Všechno, co cítí matka, cítí i dítě, to znamená, že by se těhotná matka měla vyvarovat stresovým situacím a různým konfliktům, jelikož to dítě může psychicky poznamenat. Matka by dítěti měla předávat pocit lásky a bezpečí ještě před narozením, nejlépe s dítětem komunikovat prostřednictvím dotyků, slov, ale třeba i hudby. Dítě poté vnímá lásku matky a cítí se chtěné, což je pro něj velmi důležité.

Důležitými faktory jsou pro vývoj osobnosti také porod a průběh samotného porodu dítěte a separace matky a dítěte po porodu. Tato separace může mít vliv na jejich pozdější vztah. V dětství vzniká emoční pouto mezi matkou a dítětem a toto pouto dítě vnímá jako zásadní. Separace, tj. odloučení matky od dítěte, má negativní vliv na dítě zejména v útlém věku. Tomuto syndromu se říká Separáčnická úzkost. Dále existuje také tzv. strach z cizích osob, ale obě tyto reakce jsou v určitém věku zcela normální a souvisí s přirozeným emočním vývojem. U dětí, které mají nařízenou ústavní výchovu, se tyto reakce nevyskytují, to znamená, že u nich neproběhl klasický emoční vývoj, dokonce byl i narušen. Uspokojená pozornost hraje dle Langmeiera a Krejčířové také klíčovou roli při utváření osobnosti dítěte. Pokud rodina dítěte potlačuje některé emoce, dítě je emočně nevyrovnané a může dojít k narušení jeho emočního vývoje (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Dalším faktorem, který má vliv na vývoj osobnosti dítěte, je hra. Ta je pro zdravé dítě a jeho psychický vývoj zcela nezbytná. Hra patří mezi základní potřeby dítěte už po staletí. Dítě se hrou učí vnímat sociální vztahy a role ve společnosti, učí se novým emocím, získává díky ní nová přátelství, učí se kooperace s druhými lidmi a pomáhá mu překonat různá těžká období, která ještě není schopno chápat (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Psychický vývoj jedince je složen ze dvou důležitých složek, které na něj působí a mají vliv na jeho osobnost, a to vnitřní prostředí spolu s dědičností a poté vnější

prostředí. Mezi vnitřní příčiny patří dědičnost a prenatální vlivy v těhotenství matky (nemoci, poškození plodu atd.) a mezi vnější příčiny se řadí prostředí, ve kterém se dítě vyvíjí. Vnější prostředí tedy zahrnuje sociokulturní vlivy, které jsou zprostředkovány zejména rodinou, školou a dalšími institucemi, vrstevníky a vlivem médií (Studium psychologie, 2023, online).

Dědičnost a geny hrají zásadní roli při vývoji dítěte. Každá naše vlastnost totiž nese biologickou dědičnou složku. Otázkou však je, v jaké míře dítě ovlivňuje genetika, a v jaké míře prostředí. Někteří psychologové tvrdili, že dítě se rodí jako čistý nepopsaný list (tabula rasa), ale někteří věřili, že chování a jednání dítěte je již po narození předurčeno vnitřními faktory (Říčan, 2010).

Vnější vlivy, které působí na vývoj dítěte, jsou, podobně jako dědičnost, velmi zásadní. Vnější prostředí, jako jsou například druzí lidé, rodina, mezilidské vztahy a naše postavení ve společnosti, má velký vliv na náš vývoj. Ovlivnění vnějšími faktory se může promítat například do oblastí řeči a projevu, oblastí pravidel správného chování, oblasti návyků, práv a povinností, vzorů, odměn a trestů, intimního života a do dalších oblastí (Helus, 2003).

Základní potřeby dítěte

Dalším faktorem, velmi důležitým pro vývoj zdravé osobnosti, je uspokojování základních potřeb dítěte. Pokud tyto potřeby nejsou uspokojovány, hrozí riziko nezdravého vývoje dítěte. Mým názorem je, že nejdůležitější potřebou pro dítě je vždy potřeba lásky a bezpečí. Pokud dítě cítí, že je matkou, tedy jeho nejbližší osobou, a rodinou přijímané a ochraňované, jeho psychický vývoj bude zdravý a dítě se bude vyvíjet optimálně.

Základní potřeby dětí Dunovský (1999) dělí na potřeby biologické, sociální a psychologické. Do biologických potřeb řadí například potřebu potravy, tepla, čistoty, ochrany před negativními vlivy prostředí, potřebu stimulace a potřebu péče. Jako sociální potřeby uvádí Dunovský potřebu lásky, bezpečí, přijetí, potřebu identifikace s dítětem a další. Mezi psychologické potřeby podle něj patří potřeba četnosti a kvality různých podnětů, potřeba smysluplnosti světa, kterou autor myslí stabilní prostředí dítěte, tedy rodinu, potřeba jistoty, potřeba vědomí vlastní identity a potřeba otevřené budoucnosti a perspektivního života.

Tímto tématem se podrobně zabýval americký psycholog A. Maslow, který vytvořil tzv. pyramidu potřeb. Potřeby seřadil od nejnižších příček, tj. od fyziologických neboli biologických potřeb, přes další potřeby, jako jsou potřeba bezpečí a jistoty,

potřeba lásky a přijetí, potřeba uznání, až po nejvyšší potřeby, kterou je například potřeba seberealizace (Helus, 2003).

Rodina

Rodina je prvním místem, který každý z nás vnímá hned po narození. Proto je tím nejdůležitějším místem pro rozvoj každého dítěte, jelikož ovlivňuje a formuje jeho osobnost. Děti pozorují chování rodičů, přejímají ho od nich a následně ho napodobují. V různých životních situacích poté opakují toto chování, jelikož rodič je pro dítě vzorem, a tak si děti myslí, že jejich chování je vždy správné.

Helus vysvětluje, že matka je pro dítě nejbližším člověkem, a proto je tento vztah pro dítě nejdůležitější. Dítě podle něj získává kladný vztah a důvěru k okolnímu světu právě prostřednictvím otevřené vnímavosti k matce, k okolí, ale také k věcem a událostem. Dítě poté vnímá svět jako krásné a bezpečné místo (Helus, 2004).

Matějček (2007) tvrdí, že do dvou let je pro dítě nejdůležitější tzv. „mateřská osoba“, která o dítě pečuje, a teprve po druhém roce života se jeho společenské vazby dále rozšiřují. Pro dítě je ale důležité mít kolem sebe více osob, alespoň dvě (matku a otce) a znát jejich funkce. V dětském domově ale děti poznávají velké množství osob, a to pro ně může představovat zmatek, zvláště pro ty v nízkém věku (Matějček, 2007).

Dítěti rodina uspokojuje jeho základní biologické, ale i psychické potřeby, např. potřebu přijetí a potřebu jistoty a bezpečí. Tato potřeba je dle mého názoru jednou z nejdůležitějších. Když dítěti rodina tuto potřebu neumožní, dítě může být stresované, nebo dokonce deprivované a nést si další následky do budoucího života. Ty se poté mohou promítnout například do jeho profesního života, partnerských vztahů a výchovy dětí.

Podle Říčana (2006) má být rodina pro děti útočištěm a hnízdem ve zvláštním světě přetvářky, kde si jde každý tvrdě za svým cílem a čelí vysokým nárokům. V rodině jsou totiž vztahy důležitější než úspěch, sláva a prestiž. Rodina je dle jeho slov mutuálním (vzájemným) místem. Opakem je podle něj tzv. pseudomutualita, tedy předstírání propojenosti, což autor popisuje jako největší nedostatek života v rodině.

Matoušek uvádí: „*Kromě toho, že je rodina biologicky důležitá pro udržení lidstva, je také jednotkou společnosti. Reprodukuje člověka jako organismus i jako bytost kulturní.*“ (Matoušek, 2003, s.10)

V kontextu socializace je rodina skupinou primární. Pedagogický slovník (2009) uvádí, že nejčastějším modelem rodiny je rodina nukleární, to znamená, že o děti se starají oba dva rodiče, jak otec, tak matka. To se ale v průběhu let výrazně mění

(Průcha, Mareš, Walterová, 2009). Do popředí se tak dostávají další modely rodin, a to rodina neúplná, kterou tvoří pouze dítě a jeden rodič, rodina nevlastní a rodina náhradní. Fungování těchto rodin je ale zcela odlišné od klasické rodiny, kterou tvoří dítě s oběma rodiči. Pro dítě může vyrůstání v těchto rodinách představovat zmatek a také mohou mít negativní vliv na jeho budoucí vývoj.

3.2 Důvody umístění dětí do dětského domova

Do dětského domova se dítě dostává na základě rozhodnutí soudu o ústavní výchově. Důvodů umístění dítěte do tohoto zařízení může být mnoho. Mezi nejčastější důvody se uvádí nedostatečná péče rodičů, zanedbávání, zneužívání, týrání dítěte, trestná činnost rodičů, alkoholismus a zneužívání dalších návykových látek rodiči, nemoc nebo smrt rodičů, odnětí svobody rodičů, nízká sociální úroveň rodiny a další (Stodůlková, Zapletalová, 2011).

Důvody k umístění dítěte do dětského domova z hlediska nefunkčnosti rodičů můžeme rozdělit na tři základní kategorie. A sice na rodiče, kteří se nemohou o děti starat, rodiče, kteří se neumí o děti starat a rodiče, kteří se o děti nechtějí starat (Vašátková, Vyhnálková, Burešová, 2008).

Odebrání dítěte z rodiny má většinou na svědomí dlouhodobé neplnění základních funkcí rodiny. Jednotlivé funkce rodiny jsou důležitými aspekty, které by měla plnit každá rodina. V každé literatuře jsou však uvedeny jiné funkce. Jako základní funkce rodiny Kraus (2008) uvádí funkci biologicko-reprodukční, sociálně-ekonomickou, ochrannou, socializačně-výchovnou, relaxační a emocionální:

Biologicko-reprodukční funkce

Tato funkce je důležitá z hlediska zachování a pokračování rodu, ale i celé populace. Počty narozených dětí však v průběhu let postupně klesají, což by mohl být velký problém do budoucna.

Sociálně-ekonomická funkce

Touto funkcí se myslí hmotné zabezpečení všech potomků a členů rodiny. Úkolem rodiny je poskytnout přístřeší, stravu, oblečení a další nezbytné věci, ale poskytnout i výdaje spojené se vzděláváním. V naplňování ekonomické funkce rodiny se odráží její sociální status a úroveň ve společnosti.

Ochranná funkce

Tato funkce spočívá v ochraně všech členů rodiny. Podle Krebse (2007) by měla rodina poskytovat základní sociální jistotu a bezpečí všem jejím členům, zejména dětem. Její členové by si měli poskytovat vzájemnou ochranu, pomoc a podporu.

Socializačně-výchovná funkce

Tato funkce spočívá ve výchově dítěte, v předávání určitých pravidel chování, norem, návyků a všeho, co je dobré a co špatné. Tato funkce je důležitá zejména v raném věku dítěte, kdy od nás dítě lehce přejímá to, co vidí a napodobuje naše chování a jednání. V dnešní době se na výchově dětí nepodílí jen rodina, ale i další instituce a zařízení. Výchova v rodině je však nejdůležitější a pro dítě představuje zásadní start do života. Socializačně-výchovnou funkci lze popsat také jako funkci, která napomáhá začlenění se dítěte do společnosti a probíhá už od narození. Je důležitou součástí vývoje dítěte.

Podle Vágnerové jde o sociální stimulaci dítěte různými podněty, na které se dítě učí reagovat. Jde také o učení se sociálním návykům v dětství a možnost mezilidské interakce (Vágnerová, 2005).

Relaxační funkce

Touto funkcí se myslí společné trávení volného času rodiny.

Emocionální (citová) funkce

Emocionální funkce hraje také klíčovou roli v psychosociálním vývoji dítěte. Pokud rodina dítě miluje a dává mu to najevo, dítě má pocit jistoty a bezpečí, které patří do základních potřeb dítěte. Pokud ale dítě emočně strádá, odnáší si následky do svého budoucího života i do své sekundární rodiny. Dokonce se u něj může projevit citová deprivace, která vzniká nedostatkem kontaktu s matkou nebo jinou blízkou osobou, nedostatkem projevů kladných citů, odmítáním dítěte atd.

Vágnerová (2005) tvrdí, že emoce jsou základem pro vývoj osobnosti a souvisí s dalšími psychickými funkcemi. Také popisuje důležitost emočního projevu v raném stádiu dětství, jelikož dítě podle ní komunikuje primárně skrz emoce.

Z hlediska plnění a neplnění těchto funkcí rozlišujeme pět typů rodin. Jedná se o rodinu stabilizačně funkční, rodinu funkční s přechodnými, více či méně vážnými problémy a dále rodinu problémovou, dysfunkční a afunkční. Rozdělení rodin dle funkčnosti podle Heluse (2007) vypadá tedy následovně:

Stabilizačně funkční rodina

Takto autor označuje rodiny, které svým dětem zajišťují kvalitní životní podmínky a vychovávají je přiměřeným způsobem. V těchto rodinách se problémy většinou nevyskytují a rodina žije spořádaným životem.

Funkční rodina s přechodnými, více či méně vážnými problémy

Tento typ rodin je v populaci nejčastější. Jedná se o rodiny, které sice mají nějaké problémy, ale ví o nich a snaží se je vyřešit. Uvědomují si, jak je rodina důležitá, a proto mají snahu o zlepšení jejich situace. Společnými silami krizi dokáží vyřešit, a nakonec se jejich rodinné vztahy mohou i zlepšit.

Problémová rodina

Problémová rodina neplní funkce, které má plnit a dítěti neuspokojuje všechny jeho potřeby. Tato rodina své problémy sice chce řešit, ale překážky nedokáže překonat, a nakonec nastává rozpad rodiny.

Dysfunkční rodina

V tomto typu rodin výrazně selhávají některé její funkce a je nutný zásah institucí nebo odborníků kvůli vážnému ohrožení dětí. Šance na nápravu je malá, ale stále existuje.

Afunkční rodina

Tato rodina už vůbec neplní funkce rodiny, navíc dítěti škodí a ohrožuje ho na zdraví nebo přímo na životě. Tento typ rodiny potřebuje pomoc ze strany odborníků a dítě by se z této rodiny mělo co nejdříve odebrat. Dítěti i po odebrání z rodiny hrozí trauma a další negativní následky (Helus, 2007).

Jedním z dalších důvodů umístění do dětského domova je zanedbávání, zneužívání nebo týrání dítěte. Souhrnně pro tyto jevy existuje pojmenování syndrom CAN. Syndrom CAN neboli syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte je syndrom spočívající v již uvedených termínech týkajících se násilí v rodině. Slaný (2008) uvádí, že tento syndrom spočívá v nenáhodném opakování a můžeme ho rozdělit na fyzické týrání, psychické týrání, sexuální zneužívání, ale také zanedbávání a deprivaci dítěte.

Tento pojem vznikl v 60. letech 20. století díky práci doktora Kempeho. Při rentgenování si totiž začal všimnout stejných známek násilí na dětech, které bylo zaviněno úmyslně. Kempe poté definoval tento syndrom a nazval ho syndromem bitého dítěte (Pemová, Ptáček, 2016).

Fyzické týrání dítěte zahrnuje tělesné tresty jako je bití rukou nebo jinými předměty, pálení (například cigaretami), kopání, svazování, ale také úmyslné

vystavování dětí chladu nebo naopak horku (polévání horkou vodou) a další (Staněk, 2006). Fyzické týrání je lehce prokazatelné, zatímco s prokazováním psychického týrání už to tak snadné není.

Psychické týrání je úmyslné a přímo útočí na psychiku dítěte. V aktivním slova smyslu zahrnuje slovní vydírání, zesměšňování, urážení dítěte a další formy slovního týrání, což je mnohdy horší než násilí fyzické. V pasivním slova smyslu se jedná o nezáměr, odmítání, nevšímavost a odpírání lásky a citů k dítěti (Slaný, 2008).

Dalším formou násilí, kvůli kterému probíhá odebrání dítěte z rodiny, je sexuální zneužívání. *„Sexuální zneužívání dítěte je jakékoli nepatřičné vystavení dítěte pohlavnímu kontaktu, činnosti či chování. Zahrnuje jakékoli sexuální dotýkání, styk či vykořisťování kýmkoli, komu bylo dítě svěřeno do péče, anebo kýmkoli, kdo dítě zneužívá.“* (Šance dětem, 2012, online)

Sexuální násilí je dle mého názoru ze všech nejhorší, jelikož děti jsou bezbranné bytosti, které se stydí za to, co se jim děje, bojí se s tím svěřit, a toto násilí v nich zanechává velmi vážné následky. Sexuální zneužívání dětí poznamená v takové míře, že se u nich díky těmto negativním zkušenostem mohou objevit i sklony k sebepoškozování nebo dokonce k suicidálnímu jednání.

Zanedbávání péče o dítě patří také mezi příčiny odebrání dítěte z rodiny a podle slov Bechyňové a Konvičkové (2008) se jedná o jeden z nejčastějších typů špatného zacházení s dětmi v rodině.

I když jde o velmi častý jev v rodinách, odborníci se věnují spíše ostatním formám syndromu CAN, mezi které patří již zmíněné fyzické a psychické týrání a sexuální zneužívání (Pemová, Ptáček, 2016).

Největším problémem zanedbávání je to, že bývá hůře zjištěitelné, jelikož při něm většinou neexistují žádné hmotné důkazy. Proto bývá často dlouhodobé a dětem je v této situaci těžké pomoci.

O zanedbávání podle Bechyňové (2012) hovoříme tehdy, když se jedná o některý z nedostatků v následujících oblastech:

- strava,
- ošacení, obutí,
- bydlení, zázemí,
- emoce, vztahy,
- zdravotní péče a hygiena,

- rozvoj, vzdělávání,
- dohled,
- ochrana dítěte před nebezpečím okolí.

Mezi čtyři základní typy zanedbávání péče o dítě podle Bechyňové a Konvičkové (2008) patří:

- fyzické – nedostatečná strava, nedostatek oblečení, nedostatečné přístřeší, nezajištění ochrany před nebezpečím z okolí
- emoční – nedostatek nebo úplná absence pocitu lásky, bezpečí, přijetí
- výchovné – nezajištění školní docházky, nedostatečný dohled a výchova, nedostatečná ochrana před dětskou prací
- zdravotní – zanedbávání preventivní i další zdravotní péče

Dle mého názoru je nejzávažnějším typem zanedbávání emoční zanedbávání. Děti jsou totiž vystavované nezájmu rodičů, absenci láskyplného prostředí a cítí, že nejsou dostatečně přijati do své rodiny. To se poté odráží i do jejich společenského chování, kde se většinou dítě cítí také nepřijímané.

4 Výzkumné šetření

Teoretická část bakalářské práce se zaměřuje na tři základní témata. První kapitola se zabývá charakteristikou dětského domova, jeho specifiky, vysvětlením ústavní a ochranné výchovy a legislativou a základními dokumenty tohoto zařízení.

V druhé kapitole se zaměřuji na práci vychovatele v dětském domově, a to konkrétně na osobnost vychovatele, náplň jeho práce, kvalifikační požadavky na tuto profesi, na spolupráci vychovatele s rodinou, na vztah vychovatele a dítěte v dětském domově, a nakonec na rizika této profese.

Třetí kapitola popisuje děti neboli „klienty“ tohoto zařízení, a to děti ve věku od tří do osmnácti let, v případě studia až do dvaceti šesti let. Dále se v této kapitole věnuji faktorům, které utváří osobnost dítěte a důvodům jejich umístění do dětského domova.

V této kapitole s názvem Výzkumné šetření bude stanoven cíl bakalářské práce, hlavní a dílčí výzkumné otázky, tazatelské otázky, vědecko-výzkumný problém, výzkumný vzorek, metoda sběru dat a jejich organizace a poté budu analyzovat a interpretovat získaná data.

4.1 Stanovení cíle výzkumu, výzkumných otázek a výzkumného problému

Hlavní cíl výzkumu:

Hlavním cílem výzkumného šetření je zjistit, jaká jsou specifika práce vychovatele v dětském domově při působení na děti a mládež v těchto zařízeních.

Dílčí cíle výzkumu:

Mezi dílčí cíle výzkumu patří zjistit, co obnáší práce vychovatelů v dětském domově a v čem spočívá, jaká jsou specifika vztahu mezi nimi a dětmi, jaké další činnosti kromě přímého působení na děti vychovatelé vykonávají a kolik jim tyto úkony zabírají času, dále jak vychovatelé ovlivňují trávení volného času dětí a mládeže v dětském domově a zda na ně působí i prostřednictvím nějakých preventivních programů a nakonec zjistit, jaká pozitiva a negativa na své profesi vnímají samotní vychovatelé.

Vědecko-výzkumný problém: Specifika práce vychovatele v dětském domově při jeho působení na děti a mládež v dětském domově.

Hlavní výzkumná otázka: Jaká jsou specifika práce vychovatele v dětském domově?

Dílčí výzkumné otázky a tazatelské otázky:

DVO1 – V čem spočívá práce vychovatele v dětském domově a jak ji vnímá samotný vychovatel?

TO – Jak byste popsal/a svou profesi a v čem podle Vás spočívá její smysl?

TO – Jak důležitou vnímáte svou roli vychovatele v dětském domově?

TO – Co Vás vedlo k výběru práce vychovatele a co vás na této práci motivuje?

TO – Co je běžnou náplní vašeho pracovního dne?

DVO2 – Jaký je vztah vychovatele v dětském domově a jedince, na kterého působí?

TO – Jak dlouho trvá vytvoření vzájemného vztahu vychovatele s dítětem po umístění dítěte do dětského domova a dá se vůbec hovořit o vztahu založeném na důvěře?

TO – Jaký typ výchovy upřednostňujete ve vztahu vychovatele ke klientovi?

TO – Dokážete odhadnout, jak jste vnímán/a samotnými dětmi a jaký k vám mají vztah?

TO – Udržujete s některými „klienty“ kontakt i po jejich odchodu z DD a pokud ano, jakým způsobem kontakt probíhá?

DVO3 – Jaké činnosti, kromě přímého působení na jedince v dětském domově, vychovatel vykonává?

TO – Kolik z Vaší pracovní doby zabírá administrativa a úkony s ní spojené?

TO – Kolik svého volného času věnujete dětem nad rámec vaší pracovní doby a jaké činnosti ho zaplňují?

TO – Máte možnost se ve své profesi dále rozvíjet a pokud ano, jaké jsou Vám nabízeny možnosti dalšího vzdělávání?

TO – Jak velké zastoupení ve vaší profesi má spolupráce s biologickou rodinou dětí?

DVO4 – Jak vychovatelé ovlivňují trávení volného času dětí a mládeže v dětském domově?

TO – Probíhají v dětském domově nějaké preventivní programy, které podporují kvalitu trávení volného času dětí a mládeže v dětském domově? Pokud ano, jaké?

TO – Jaké aktivity nabízíte klientům v rámci jejich volného času?

TO – Kolik času dětem v dětském domově zabírají různé druhy aktivit, mezi které patří například kulturní, sportovní, výtvarné a hudební aktivity?

TO – Jak probíhá v dětském domově zajišťování různých zájmových kroužků či táborů pro děti, jaké nabízíte a jaké u dětí převládají?

DVO5 – Jaká jsou pozitiva a negativa práce vychovatele v dětském domově?

TO – Jaká pozitiva vnímáte na své profesi?

TO – Existují dle vašeho názoru nějaká negativa vaší profese a mohl/a byste některá z nich popsat?

TO – Převládají dle vašeho názoru pozitiva či negativa a v jaké míře?

TO – Jaká rizika s sebou přináší práce vychovatele a setkal/a jste se s některými riziky během své praxe?

4.2 Metodika výzkumného šetření

Pro výzkum jsem zvolila kvalitativní metodu výzkumu, konkrétně polostrukturovaný rozhovor. Tuto metodu jsem zvolila kvůli jejím možnostem jít více do hloubky tématu a případně moci se doptávat na to, co mě více zajímá.

Hendl popisuje kvalitativní šetření jako výzkumnou metodu, která je charakteristická prací v terénu, v přirozeném prostředí a hlubším porozuměním respondentům. Výhodami kvalitativního výzkumného šetření jsou podle něj kontakt s respondenty i s terénem, výhodu vidí i v audiozáznamech. Naopak kvantitativní výzkumné šetření je dle jeho názoru omezující v několika směrech, například v tom, že dotazník neumožňuje výzkumníkovi slovní dotazování a doptávání (Hendl, 2023). Dle Miovského je při využívání kvalitativní metody klíčová jedinečnost, neopakovatelnost, kontextuálnost, což znamená minimum pravidel při jejím využití, dynamika, reflexivita, což znamená spolupodílení se na procesech a ovlivňování se navzájem s respondenty při této výzkumné metodě (Mioviský, 2006).

Kvalitativní výzkum je výzkum, při kterém se nevyužívá statistických prostředků a dalších prostředků kvantifikace (Švaříček, Šedová, 2007).

Existují tři typy rozhovorů a to strukturovaný, polostrukturovaný a nestrukturovaný rozhovor. Pro bakalářskou práci jsem zvolila polostrukturovaný rozhovor, který byl předem připravený, ale zároveň jsem se na zajímavých místech rozhovoru doptávala více do hloubky tématu. Respondentům jsem tak pokládala

doplňující otázky, které nebyly předem připravené. Hendl tvrdí, že při výběru nestrukturovaného rozhovoru by některá témata mohla být vynechána a poté by se mohl těžko vyvodit závěr (Hendl, 2005).

Metoda otevřeného kódování, kterou jsem zvolila, je proces operací, při kterém jsou odpovědi respondentů rozebrány, konceptualizovány a následně znovu nově složeny. Text se rozdělí na části, dále jsou tyto části pojmenovány a poté se s nimi pracuje. Tomuto pojmenování se říká kód. Po vytvoření kódů se dělají tzv. kategorie, které jsou seskupením několika kódů. S kódováním se začíná ve fázi, kdy již máme sesbíraná data (Švaříček, Šedová, 2007). Miovský dále popisuje kódování jako práci s klíčovými slovy nebo symboly, které se přiřazují k jednotlivým částem textu (Miovský, 2006).

4.3 Výzkumný vzorek a metoda sběru dat

Mými respondenty byli vychovatelé a vychovatelky z dětských domovů v Holicích a Pardubicích. Respondentů bylo celkem pět, z toho dva muži a tři ženy. Mým záměrem při výběru výzkumného vzorku bylo mít mezi respondenty muže i ženy, abych získala informace z různých úhlů pohledu, jak z mužského, tak z ženského.

Nejprve jsem oslovila oba dětské domovy prostřednictvím e-mailové komunikace a poté jsem o rozhovor požádala vychovatele přímo v dětském domově. Všichni vychovatelé poskytli rozhovor dobrovolně a souhlasili s jeho zveřejněním.

Věkové rozmezí respondentů se pohybovalo mezi dvaceti pěti až padesáti pěti let. Někteří z nich tuto profesi vykonávali mnoho let, někteří naopak teprve nedávno začali, proto byly jejich odpovědi velmi rozmanité. Většina z nich již měla dokončené vysokoškolské vzdělání, někdo si však vzdělání bude teprve dodělávat.

Všechny rozhovory probíhaly v předem domluveném čase přímo v dětském domově, v místnosti bez rušivých okolních vlivů. Rozhovory jsem nahrávala na diktafon a poté přepisovala. Každý rozhovor trval přibližně 30-40 minut a obsahoval dvacet předem stanovených otázek. Na některé další otázky jsem se respondentů doptávala. Každý respondent dostal dostatek času a prostoru na vyjádření svých pocitů a myšlenek. Jelikož bych chtěla zachovat jejich anonymitu, respondenty budu nazývat – vychovatel 1, vychovatel 2, vychovatel 3, vychovatel 4 a vychovatel 5.

4.4 Analýza a interpretace získaných dat

V této podkapitole je vypsáno 5 kategorií, které souvisí s dílčími výzkumnými otázkami a dále jsou zde ke každé kategorii vypsány určité kódy.

1. KATEGORIE – Profese vychovatele v dětském domově

Kódy:

- vnímání profese,
- osobnost vychovatele,
- motivace k práci,
- náplň dne.

2. KATEGORIE – Vztah vychovatele a jedince v dětském domově

Kódy:

- vytváření vztahu,
- vlastní zkušenost,
- přístup k dětem,
- udržování kontaktu.

3. KATEGORIE – Další činnosti vychovatele v dětském domově

Kódy:

- administrativa,
- mimopracovní doba,
- celoživotní vzdělávání,
- spolupráce s rodinami.

4. KATEGORIE – Ovlivňování volného času dětí a mládeže

Kódy:

- preventivní programy,
- nabídka aktivit,
- zastoupení činností,
- svoboda výběru

5. KATEGORIE – Kladné i záporné stránky práce vychovatele

Kódy:

- pozitiva profese,
- negativa profese,
- rizika profese,

- syndrom vyhoření.

1. Kategorie – Profese vychovatele v dětském domově

Do první kategorie, která se jmenuje Profese vychovatele v dětském domově jsou zařazeny kódy: vnímání profese, osobnost vychovatele, motivace k práci a náplň pracovního dne. Všechny tyto kódy se týkají základních informací o profesi vychovatele v tomto zařízení.

Kód – vnímání profese

Tento kód zachycuje subjektivní pocity a vnímání práce vychovatele v dětském domově každého z respondentů. Pro výzkum bylo nejdříve důležité zjistit, jak samotní vychovatelé přistupují ke své profesi, jak ji charakterizují a vnímají.

Vychovatel 1 zmiňuje, že jeho profese je pomáhající a jeho role je velmi důležitá. Roli vychovatele v dětském domově popisuje takto: *„Je to v podstatě náhradní rodič, který dětem předává veškeré informace a učí je veškerým schopnostem, dovednostem a předává jim hodnoty, pokud možno kladné, a snaží se dítě připravovat, ať už do budoucího života, nebo k návratu do biologické rodiny, včetně běžného fungování v normální společnosti.“*

Vychovatel 2 říká: *„Je to taková ta nejpříjemnější pedagogika, protože člověk vlastně vážně pracuje s dětmi a je to taková asi podle mě i neúčinnější primární prevence, protože celkově ty děti přicházejí z prostředí, které je pro ně nepřijatelné, buď se o ně rodiče nestarají, protože nemůžou, nechtějí nebo neumějí.“* Úloha vychovatele podle něj spočívá v dohlížení na děti, starání se o ně, aby měly alespoň nějakou vazbu s dospělým člověkem. Proto je dle něj práce vychovatele v tomto zařízení důležitá. Také tvrdí, že on je hlavně tím, se kterým si děti mohou popovídat, když je něco trápí.

Vychovatel 3 přiznává: *„Profese je to těžká, psychicky hlavně, fyzicky tolik ne. Je ale zase na druhou stranu naplňující.“*

Vychovatel 4 tvrdí: *„Profese vychovatelky je vlastně jako taková máma v domácnosti, která se stará o takové běžné věci v domácnosti. Smysl mi to dává, protože mě to strašně baví a jako fakt bych chtěla, aby se to aspoň trochu přiblížilo té běžné domácnosti. Jako úplně to nejde, ale když do toho dá člověk kousek svého srdce, tak se to malinko může přiblížit.“* Profesi vychovatel 4 vnímá jako důležitou, jelikož pracuje s ohroženými dětmi, které jsou zklamané svými rodiči.

Vychovatel 5 popisuje svou práci jako náročnou, vyčerpávající, ale přesto krásnou, smysluplnou a obohacující. Práce v dětském domově je podle něj stěžejní, protože děti potřebují zázemí, které doma nemají, a potřebují cítit oporu vychovatelů. Smysl této práce popisuje takto: *„Její smysl spočívá v tom, že kdyby nás vychovatelů nebylo, tak by ty děti neměly žádnou šanci v životě.“*

Z těchto odpovědí lze usoudit, že všichni respondenti vnímají svou profesi vcelku podobným způsobem, pouze s malými odlišnostmi.

Kód – osobnost vychovatele

Tento kód zahrnuje odpovědi respondentů s jejich názory na osobnostní charakteristiky, které by měl každý vychovatel mít.

Vychovatel 1 vysvětluje, že tato práce je spojená s osobnostními charakteristikami lidí, kteří tuto profesi vykonávají, a vyzdvihuje hlavně charakteristiky, jako například vnímání druhých lidí, schopnost empatie, ochotu pomáhat druhým lidem, a nakonec vkládání do práce něco sám ze sebe.

Vychovatel 3 tvrdí: *„Člověk tady musí být opravdu odolný, hlavně psychicky. Zároveň ale musí být i empatický a společenský. Musí rád pomáhat lidem a umět se do nich vcítit. Každý tuhle profesi určitě dělat nemůže.“*

Vychovatel 5 říká: *„Člověk, který vykonává tuto profesi, musí být zkušený v práci s lidmi a s dětmi by to měl umět, aby si ho neomotaly kolem prstu.“*

Z odpovědí vychovatelů vyplývá, že vychovatelem v dětském domově by měl být člověk, který je psychicky odolný vůči zátěži, člověk, který je empatický, vnímavý, ochotný a komunikativní.

Kód – motivace k práci

Všichni respondenti se shodují a popisují, že je k výběru práce motivoval kladný vztah k dětem a zájem o práci s nimi. Někteří však doplňují další motivační činitele.

Vychovatele 1 vedl k práci zájem o tuto činnost a o práci s dětmi v první řadě. V druhé řadě ho k profesi vychovatele vedla možnost realizovat program, který si on sám volí každý den. Dle jeho slov je pro něj důležitá svoboda činností a nesvazování přílišnými hranicemi, např. co v práci může a nemůže dělat. Při výběru profese ho lákala variabilita aktivit a činností s dětmi a pestrost, protože každé dítě je podle něj jiné a potřebuje jiný přístup.

Vychovatel 2 přiznává svůj zájem o tuto práci, jelikož ho baví práce s dětmi, ale také se mu líbí prostředí, ve kterém se dětský domov nachází a přátelská atmosféra, která tu panuje. Prostedí je podle něj hezky zařízené, otevřené a rodinné. Práci si též vybral kvůli blízkosti svého bydliště a dojíždění do práce.

Vychovatel 3 říká: „*Na této profesi mě lákala práce s dětmi, to jednoznačně. Vždycky jsem chtěla pracovat s ohroženými dětmi a dětmi různého věku, protože mě to naplňuje.*“

Vychovatel 4 se v odpovědi shoduje s dalšími vychovateli, když tvrdí: „*Baví mě děti, já mám ráda děti obecně, ale tyhle ohrožené děti, to mě přitahuje víc. Já jsem zkusila dělat i asistenta ve školce, ale vrátilo mě to zpátky sem, protože tohle mě naplňuje nejvíc.*“

Vychovatel 5 popisuje: „*Tak celý život pracuju s dětma, v podstatě od roku 1988. Práce s dětmi je prostě moje životní poslání, celý můj život se točí kolem dětí.*“

Kód – náplň pracovního dne

Tento kód sděluje, jak probíhá běžný pracovní den vychovatele v dětském domově a jaké činnosti ho vyplňují.

Vychovatel 1 říká: „*Běžnou náplní vychovatele v dětském domově je v podstatě úplně stejná náplň, jako běžného rodiče v každé jiné rodině. To znamená, že se počká až dítě přijde ze školy, tady je potřeba zabezpečit dítě po strance jídla, připravit svačinku, večeři, snídani na druhý den, potom samozřejmě připravit děti do školy, poradit a pomoci jim s úkoly. Dál s některými cvičit logopedii například. A pak v neposlední řadě připravit dětem nějaký smysluplný program, aby v podstatě netrávily čas zahálkou. O víkendech je to stejné, vymýšlet nějaké výlety, aktivity a činnosti, které pro děti budou atraktivní, ale také z pedagogického hlediska prospěšné a rozvíjející.*“

Vychovatel 2 svou odpovědí souhlasí a popisuje náplň dne vychovatele podobně. Navíc zdůrazňuje, že záleží na tom, zda má zrovna krátký nebo dlouhý týden. Vychovatel 2 přiznává: „*No, někdy si tady připadám upřímně trochu jako chůva. Protože ono se řekne, že je budu vychovávat, no jenomže tak 70% celé mojí práce je, že dětem uvařím, postarám se, aby měly hotové úkoly a ta výchova následuje až potom, protože to je jako ta Maslowova pyramida potřeb.*“ Také tvrdí, že určitou část dne zabírá i administrativa.

Vychovatel 3 souhlasí, že chod v dětském domově je stejný, jako v běžné rodině. Doplňuje však činnosti jako například praní prádla a různé nákupy.

Vychovatel 4 jmenuje činnosti jako doprovod dětí do školky, do školy, vyzvedávání dětí, kontrola počítače a nových úkolů od vedení, nákup, vaření, péče o oblečení, příprava dětí do školy a tak dále.

Vychovatel 5 zdůrazňuje potřebu pohybu dětí po školním vyučování, a tak jsou pro něj důležité různé pohybové aktivity a činnosti v jeho pracovním dni. Říká: „*Děti sedí celý den ve škole, tak aby měly pohyb, potom nějaké pracovní činnosti, aby se naučily do toho budoucího života právě ty základní věci kolem kuchyně, kolem úklidu a tak dále. Samozřejmě i příprava na vyučování, což je podstatou tohohle všeho.*“

Vychovatelé se v podstatě shodují, že náplň dne nejvíce zaplňují činnosti jako příprava stravy pro děti, pomoc s přípravou na vyučování, dělání domácích úkolů s dětmi, a poté program pro děti, tedy různé aktivity.

2. Kategorie – Vztah vychovatele a jedince v dětském domově

Tato kategorie se věnuje vzájemnému vztahu vychovatele a dítěte v dětském domově, jeho budování, vlastním zkušenostem vychovatelů se vztahy s klienty v tomto zařízení a udržování kontaktu s nimi i po jejich odchodu ze zařízení. V této kategorii se objevují kódy: vytváření vztahu, vlastní zkušenost, přístup k dětem a udržování kontaktu.

Kód – vytváření vztahu

Tento kód obsahuje odpovědi respondentů, které se týkají vytváření osobního vztahu vychovatele a jedince, na kterého působí. Při sběru dat mě zajímalo i to, jak dlouho vytvoření vztahu s ohroženými dětmi trvá a jaká specifika má jejich vzájemný vztah.

Vychovatel 1 vysvětluje, že každé dítě je jiné a navazuje vztahy jinak. Dle jeho názoru je ale úlohou vychovatele, aby si na něj dítě zvyklo a vztah s ním navázalo. Vychovatel 1 říká: „*Některé děti jsou otevřenější, navazují vztah jednodušeji a rychleji, jiné děti jsou uzavřenější a ten vztah navazují dlouhodobě a některé děti ten vztah třeba ani navázat nedokáží.*“ Podle něj všechno závisí na individuálních charakteristikách vychovatelů i dětí a od životního příběhu, který si prožily. Nejvíce ale podle něj záleží na přístupu vychovatele, jak dítě dokáže poznat, přistupovat k němu a co mu dokáže nabídnout. Záleží tedy na jejich profesionalitě.

Vychovatel 2 také zmiňuje individualitu každého dítěte a tvrdí, že hodně záleží na tom, jaký kdo udělá první dojem.

Pro vychovatele 3 je vztah mezi dítětem odebraným z rodiny a vychovatelem velmi složitý. Vychovatel 3 popisuje: „*Tyhle děti jsou složitější v tom, že od malička je někdo zraňuje, někdo je opouští a oni už se sami učí takovou obranou bariéru nemít rád.*“

Vychovatel 4 tvrdí, že vytvoření vztahu mezi ním a dítětem nějaký čas trvá. Vysvětluje, že záleží na tom, za jak dlouhou dobu k němu získá důvěru. Vychovatel zmiňuje faktory, na kterých při vytváření jejich vztahu záleží: „*Je to i o věku dítěte a myslím, že i o traumatu, jaké to dítě prodělalo.*“

Kód – vlastní zkušenost

Tento kód s názvem vlastní zkušenost obsahuje reálné zkušenosti vychovatelů z jejich praxe, které se týkají jejich vztahu s dítětem v dětském domově. Nacházejí se zde obohacující názory vychovatelů na rozvoj vztahu a vzájemného pouta mezi nimi.

Vychovatel 1 tvrdí, že každý vychovatel pozná, jestli je dětmi vnímán kladně či záporně a podle toho by se měl zachovat a zkusit změnit své chování. Děti mu totiž zpětně nastavují zrcadlo a dávají mu jasně najevo, jak ho vnímají.

Vychovatel 2 poskytuje cennou radu, když říká: „*Doporučuju takovou věc, když se dostanete do kontaktu s nějakým dítětem, se kterým potřebujete vážně pracovat, tak je dobrý zjistit si, jaký má zájmy a podle toho se uzpůsobit. Díky tomu se nejvíce přiblížíte tomu člověku.*“

Vychovatel 3 ze své zkušenosti tvrdí: „*Ono na jednu stranu to vypadá, že vás milují, ale na druhou stranu by vás prodaly za rohlík. Takže asi nemají úplně ty morální hodnoty, nebo jak bych to nazvala. Nebo jsou citově vyprahlý. Třeba slovo jako vděk tady zapomeňte.*“

Vychovatel 4 radí, že pokud s dětmi chceme mít dobrý vztah, musíme je podporovat v čemkoli pozitivním, co dělají, i v maličkostech.

Vychovatel 5 popisuje, jak je důležité chránit sám sebe před přílišnými city k dětem. Říká: „*Ten vztah tam samozřejmě je, ale člověk musí sám sebe chránit před tím, aby si v podstatě nepřipustil ty děti až úplně do hloubky, aby ho to samotného nezničilo. Ty problémy tady jsou, jsou tady velké problémy, které ty děti mají, to všechno, čím si prošly, a když by si to člověk měl připouštět, tak by třeba i profesně vyhořel.*“

Kód – přístup k dětem

Tento kód zahrnuje výchovu dětí v dětském domově tak, jak na ni pohlíží vychovatelé a přístup jednotlivých respondentů k otázce výchovy.

Vychovatel 1 vysvětluje, že každé dítě vyžaduje jiný přístup. Říká: „*Samozřejmě, pokud to jde liberálně, je to ideální stav, ale dítě, jak přichází z různého prostředí, tak má naučené nějaké stereotypy, má zažitě nějaké vzorce chování, a pokud jsou negativní, je potřeba tyto vzorce a stereotypy přehodnotit, a ne vždycky to jde liberálním způsobem.*“ Dále uznává, že je někdy potřeba přistupovat k dětem trochu direktivněji.

Vychovatel 2 upřednostňuje spíše demokratický přístup, jelikož říká, že se vždy raději dohodne, ale občas sklouzává i k autoritativnímu stylu.

Vychovatel 3 popisuje, jak je důležité, aby děti věděly, kdo je pánem. Říká ale: „*Autoritativně, to zní zase moc drsně, to oni zase ví, že já jsem ochotná pro ně udělat cokoli, ale oni musí taky být vstřícní.*“

Vychovatel 4 přiznává, že uznává spíše liberálnější přístup. Tvrdí: „*Myslím si, že ve skupině by měl být jeden liberálnější a jeden důraznější, stejně jako je to i ve většině rodin. Takže se snažím být více přátelská a klidná.*“

Vychovatel 5 odkazuje na knihu s názvem Respektovat a být respektován, která je pro něj stále stěžejní a v praxi se řídí dle tohoto motto. Vysvětluje, že neuznává ani autoritativní, ani liberální, ani demokratický styl výchovy, ale láskyplný. Nakonec ale uznává, že občas je i potřeba být autoritou, ale nikoli být autoritativní.

Odpovědi respondentů se víceméně shodovaly. Všichni uznávají, že je to velmi individuální otázka a záleží na tom, jaké dítě je. Některé děti potřebují spíše autoritativní přístup, některé si mohou dovolit mít spíše liberální výchovu. Vychovatelé se shodli, že občas je potřeba být přísnější, ale vždy jsou rádi, když se s dětmi dohodnou a vše probíhá klidným způsobem.

Kód – udržování kontaktu

V tomto kódu se věnují udržování vztahu vychovatele s jedincem, který opustil dětský domov. Zaměřuji se na stálost kontaktu a vztahu mezi nimi a na zkušenosti respondentů.

Vychovatel 1, vychovatel 2 i vychovatel 5 neudrží žádný kontakt s dětmi po jejich odchodu z DD. Vysvětlují, že příčinou je krátká doba praxe v této profesi a nedostatek zkušeností.

Vychovatel 3 udržuje vztah s některými klienty dětského domova i po jejich odchodu ze zařízení. Jejich kontakt popisuje takto: „*Kontakt udržuji s jednou dívkou,*

která má už dvě děti a nemá to úplně jednoduchý. Ted' nedávno jsem jí zrovna donesla čtyři tašky oblečení na chlapečka, oblečení pro holčičku a pomohla jsem jí dovést tepovací stroj.“ Vychovatelka však radí: „Nesmí to být samozřejmě přehnané.“

Vychovatel 4 udržuje také kontakt s některými jedinci, ale dodává, že ne všichni kontakt udržet chtějí.

Z těchto výpovědí vyplývá, že pouze dva z pěti vychovatelů udržují stálý kontakt s některými klienty i po jejich odchodu. Nikdo se však kontaktu nebrání a někteří tvrdí, že je dobré udržovat si kontakty a případně bývalým klientům i pomoci v nějaké krizové situaci.

3. Kategorie – Další činnosti vychovatele v dětském domově

Tato kategorie se věnuje různým činnostem, které musí vychovatel v tomto zařízení vykonávat kromě přímého působení na děti a mládež. Kategorie se tedy zaměřuje na profesní činnosti, které jsou obsaženy v kódech: administrativa, mimopracovní doba, celoživotní vzdělávání a spolupráce s rodinami.

Kód – administrativa

Kód s názvem administrativa se věnuje té části práci vychovatele, kterou tvoří práce na počítači, práce s různými dokumenty, psaní zdravotních, skupinových, individuálních a dalších spisů. Zabývá se tedy všemi těmito činnostmi a jejich časovým vymezením.

Vychovatel 1 přiznává, že administrativa tvoří poměrně velkou část práce vychovatele. Odhaduje, že administrativní práce zabírá cca hodinu až dvě hodiny z pracovní doby každý den. Tvrdí, že každý vychovatel je jiný a každému tato práce vyhovuje jinak, a proto trvá každému vychovateli jinak dlouho.

Vychovatel 2 zmiňuje, že záleží na tom, jaký je zrovna den. Říká: *„Když mám štěstí, tak je to takových deset procent administrativní činnosti, když mám hodně blbej den, tak je to třicet.“* Dále popisuje, které konkrétní administrativní úkony musí plnit. Mezi ty nejzásadnější, které jmenuje, patří zápis ke každému dítěti každý den, zápis ke skupině, zdravotní zápis a podepisování účtenek z nákupů, které se po předložení vedení zpětně proplácí. Přiznává: *„Ta administrativa docela umí otravovat. Je toho hodně, ale nemůžu říct, že by mi to zase tak ohrožovalo tu práci nebo nějakou únavu, to ne.“*

Vychovatel 3 svou odpovědí souhlasí s dalšími vychovateli a tvrdí, že mu administrativní práce zabere zhruba hodinu a půl denně. Vysvětluje, že někdy je administrativy více, někdy méně, ale je toho mnoho a vlastně jakýkoliv svůj úkon musí zapsat.

Vychovatel 4 se domnívá, že mu administrativa zabírá odhadem třetinu jeho pracovního času denně, ale znovu vysvětluje, že někdy je této práce více a někdy méně.

Vychovatel 5 také tvrdí, že tato práce zabere spoustu času a doplňuje, že pokud s dětmi tráví čas někde na výletě nebo mimo připojení, musí poté zpětně dopisovat vše, co se dělo. Podle něj se administrativní práci věnuje zhruba půl hodiny denně.

Ze všech odpovědí tedy vyplývá, že administrativní práce je značnou součástí práce vychovatele a denně zabírá zhruba hodinu jejich pracovní doby. I když některým vychovatelům nevyhovuje práce na počítači a zapisování všech možných zápisů, přesto jsou ale všichni s touto prací smířeni a chápou, že to bez ní nejde, že je to nedílná součást jejich profese.

Kód – mimopracovní doba

Tímto kódem se rozumí volný čas vychovatelů, který ale přesto věnují dětem nad rámec jejich pracovní doby. Zabývá se tedy mimopracovní dobou vychovatelů a činnostmi, které v této době vykonávají, pokud pracují s dětmi i mimo svou pracovní dobu.

Vychovatel 1 přiznává: *„Já osobně nad rámec své pracovní doby v tuto chvíli dětem nevěnuji žádný čas, protože si myslím, že důležitá pro každého člověka, který pracuje v pomáhajících profesích, je duševní hygiena. A pakliže si někdo bere práci domů, když to tak řeknu, tak je to z dlouhodobého hlediska dost riziková věc, protože pak ho to pohlcuje i v soukromém životě.“* Dodává také, že přílišné přesčasů mohou vést k únavě nebo dokonce k syndromu vyhoření. Dle jeho názoru by po pracovní době měl mít každý volný čas sám pro sebe. Zároveň ale přiznává, že v minulosti již věnoval svůj volný čas dětem nad rámec své pracovní doby například při výletech, táborových pobytech a dalších mimořádných akcích.

Vychovatel 2 vysvětluje, že u nich v DD mají děti často nemocné, a tak s nimi jezdí k doktorům v jeho mimopracovní době. Dále když píše nějaké spisy či zprávy, když děti potřebují zařídit nebo nakoupit něco do školy, a tak podobně. Mimo svou pracovní dobu ale dle jeho slov nijak často nepracuje.

Vychovatel 3 zmiňuje, že ve svém volnu tráví čas v dětském domově i mimo něj často. Jedná se především o zařizování zdravotních věcí, doprovod dětí k lékařům, vyzvedávání zdravotnických pomůcek a zařizování a shánění různých věcí do školy.

Vychovatel 4 se svěřuje: „*Ve svém volném čase jsem se věnovala dětem, ale moc se mi to teda nevyplatilo, protože jsem utrpěla ztrátu, někdo mi něco ukradl, takže teď už jsem opatrná na to se ve svém volném čase dětem věnovat.*“ Přiznává ale, že i teď se dětem věnuje nad rámec své pracovní doby a uvádí příklad, kdy se šla nedávno s jedním chlapcem z dětského domova projít a popovídat si s ním. Takto strávila tři hodiny své mimopracovní doby.

Vychovatel 5 uvádí nejčastější činnosti mimo pracovní dobu. Jmenuje doprovod dětí k lékařům, dojíždění s dětmi na logopedii a domácí přípravu vlastních aktivit pro děti na další den, například výtvarných činností.

Vychovatelé mají tedy rozdílné názory na práci mimo pracovní dobu. Jeden vychovatel netráví v práci vůbec žádný svůj volný čas, další vychovatel tráví spoustu svého volného času v zařízení či mimo něj zajišťováním různých věcí a ostatní tři vychovatelé se shodují na tom, že občas pracují i mimo stanovenou pracovní dobu, ale není to tak časté.

Kód – celoživotní vzdělávání

Tento kód se zabývá tématem celoživotního vzdělávání vychovatelů a možnostem jejich dalšího profesního rozvoje. Zabývám se zde otázkou, zda je respondentům poskytována možnost vzdělávání v podobě kurzů, sebezkušenostních kurzů, přednášek, seminářů, školení, webinářů, doplnění vysokoškolského vzdělání a dalších aktivit, které rozvíjí dovednosti a profesionalitu vychovatelů.

Vychovatel 1 popisuje, že mu jsou nabízeny rozvojové sebezkušenostní a sebezvdělávací kurzy i jiné druhy vzdělávání. Podle jeho názoru je nabídka velmi široká.

Vychovatel 2 vysvětluje, že u nich v dětském domově je povinné alespoň jedno školení za rok. Na nepřebornou nabídku vzdělávání má stejný názor jako vychovatel 1 a doplňuje, že on sám si nedávno vybíral webinář na téma Komunikace s rodiči a seminář na téma Jak rozpoznat pachatele. Vychovatel 2 projevuje vděčnost za možnosti a příležitosti účastnit se těchto rozvojových akcí, které mu dětský domov zdarma nabízí.

Vychovatel 3 má odlišný názor, když tvrdí: „*Tak to tady úplně není, protože pochopitelně je obtížné, když tady všichni studují a chtějí se pouštět do škol, tak teoreticky jo, ale už nevím, kam dál ještě víc růst mimo to, že tam je teda pozice vedoucí vychovatel a ředitel. Ale jinak já už profesně asi úplně nemám potřebu se dál vzdělávat.*“ Také doplňuje, že dříve měli vychovatelé rozvojové kurzy povinné, ale nyní už žádné kurzy povinné nejsou.

Vychovatel 4 také zmiňuje, že dříve byly kurzy povinné a nabízelo se jim vzdělávat se samostudiem, aby jim nové zkušenosti pomáhaly při jejich práci, ale i k psychohygieně, nebo při práci s problematičtějšími dětmi.

Vychovatel 5 dodává: „*Ano, mám teď před sebou studium speciální pedagogiky. V mém věku už je to takové zajímavé, ale nedá se nic dělat, protože tu práci chci dělat, tak to prostě zkusím.*“

Shrnutím všech odpovědí vyplývá, že dětské domovy nabízí svým zaměstnancům další vzdělávání, a to v podobě kurzů, přednášek a seminářů, včetně možnosti doplnění si vysokoškolského vzdělání. Vychovatelé těchto příležitostí, až na výjimku jednoho, rádi využívají.

Kód – spolupráce s rodinou

Tento kód pracuje s myšlenkou vzájemné spolupráce vychovatele a biologické rodiny dítěte umístěného do zařízení. Týká se také zamyšlení nad tím, zda spolupráce rodiny a vychovatele vůbec existuje a jak velké zastoupení v jeho profesi má.

Vychovatel 1 tvrdí, že spolupráce s rodinou dětí má v dětském domově obrovské zastoupení, ale spíše v práci jiného zaměstnance dětského domova, konkrétně je náplní profese sociální pracovnice. Vychovatel dle jeho názoru pracuje výhradně s dětmi a věnuje čas převážně jen jim. Říká: „*Na to, aby vychovatel pracoval s rodinou, není až takový prostor. Komunikuje s nimi, telefonuje s nimi, hovoří s nimi při návštěvách, ale taková ta větší iniciativa a větší práce s rodiči je tady vlastně na jiném pracovníkovi.*“

Vychovatel 2 souhlasí a tvrdí o spolupráci s rodinou: „*Tak ta je minimální, protože tohle většinou zařizuje sociální pracovnice. Já jsem tady spíš od toho, že když děti přijdou, tak abych zkontroloval, jestli jsou v pohodě, jestli jsou zdravé, jestli vypadá otec normálně, není opilý a tak podobně. Takže jde o to, abychom děti nepustili k někomu, kdo jim tu péči prostě neposkytne.*“

Vychovatel 3 vnímá spolupráci s biologickou rodinou dítěte jako složitý proces a vysvětluje: „*Setkáváme se s ní, ale je to opět složitý. Je to jako na houpačce, asi*

z toho důvodu jim taky byly děti odebrány. Někdy jsou chvíle, kdy ti rodiče opravdu nejeví žádný zájem a jsou zase chvíle, kdy tu jsou pořád. Ale je jim úplně jedno, jak to cítí ty děti.“

Vychovatel 4 tvrdí, že spolupráce téměř vůbec neprobíhá, pouze při předávání dětí rodičům na vycházku, ale to je dle jeho názoru pouze minimálně.

Vychovatel 5 přiznává, že se s rodiči dětí, kromě jednoho, za své působení v dětském domově ještě nesetkal.

Z výpovědí respondentů lze usuzovat, že kontakt s biologickou rodinou a spolupráce s ní probíhá opravdu minimálně. Můžeme to přisuzovat i faktu, že s rodinami pracuje jiný zaměstnanec dětských domovů, a to sociální pracovníce nebo case manager. Také je to ale způsobeno tím, že většina rodin o děti nejeví žádný zájem.

4. Kategorie – Ovlivňování volného času dětí v dětském domově

Tato kategorie se zaměřuje na tu část práce vychovatele, která ovlivňuje a formuje jedince vyrůstající v dětském domově. Jelikož děti pochází z nebezpečného nebo nevyhovujícího prostředí, je o to více nutné pozitivně ovlivňovat náplň jejich volného času. Kategorie obsahuje kódy: preventivní programy, nabídka aktivit, zastoupení činností a svoboda výběru.

Kód – preventivní programy

Kód s názvem preventivní programy zahrnuje všechny preventivní činnosti, které vychovatelé dětem poskytují a učí je tak správnému a bezpečnému chování.

Vychovatel 1 popisuje, že preventivní programy jsou ze zákona povinné a dětský domov má vytvořen roční preventivní plán, ve kterém jsou naplánovány různé preventivní programy a uvedena aktuální témata, která se s dětmi budou řešit. Dále vysvětluje, že prevence probíhá pravidelně, minimálně jednou měsíčně, a na starosti ji má buď vychovatel nebo místní preventista.

Vychovatel 2 také tvrdí, že prevence je povinná a probíhá jednou měsíčně. Témata programů se střídají dle aktuálnosti. Udává příklad preventivních programů, které sám realizoval a popisuje svůj zajímavý přístup k preventivnímu programu s tématem Finanční gramotnost: *„Já jsem to uchopil trošku zajímavě, že jsem jim vytiskl falešnou smlouvu na půjčku, dal jsem jim to podepsat, nikdo si to ani nepřečetl, že jo, já jsem řekl, že to je o kapesném, takže aspoň budou mít takovou zkušenost, že si vážně mají věci číst aspoň.“*

Vychovatel 3 zmiňuje, že nedávno u nich proběhl preventivní program o bydlení, jelikož se stěhují do samostatných bytů kvůli transformaci zařízení. Dodává: „*Máme tady preventivní program, který má x témat, které za ten celý rok probíráme.*“

Vychovatel 4 zmiňuje i důležitost povídání si s dětmi o těchto zásadních tématech i mimo programy, například při cestách na nákup, výletech a tak podobně.

Všichni respondenti zmiňují různá témata preventivních programů, které u nich v DD probíhají, nejvíce to jsou témata: drogy, návykové látky, šikana, násilí, ale také finanční gramotnost, sexuální výchova, bezpečnost jízdy na silnici, bezpečí v kyberprostoru, radosti a starosti, osobní problémy, uplatnění v životě a další důležitá témata. Myslím si, že je velmi důležité probírat tato témata se všemi dětmi, nejen s dětmi z dětských domovů. Ale děti v dětském domově jsou specifické tím, že vyrůstaly v rizikovém a nevhodném prostředí, proto u těchto dětí cítím větší potřebu dbát na uskutečňování preventivních programů alespoň jednou měsíčně.

Kód – nabídka aktivit

Tento kód se zabývá aktivitami a činnostmi, které vychovatelé dětem nabízejí, ať už se jedná o zájmové kroužky, výlety, besedy, exkurze, tábory, různé akce a další činnosti. Kód nabídka aktivit obsahuje druhy činností a jmenuje všechny aktivity, které vychovatelé v dětském domově připravují, zajišťují a uskutečňují.

Vychovatel 1 mezi aktivitami, které vychovatelé dětem zajišťují, zmiňuje kroužky, dále pak besedy, různé poznávací exkurze a výlety.

Vychovatel 2 říká, že dětem často připravují a organizují různé výlety, například výlety po hradech a zámcích na celý víkend, výlet do cirkusu a tak dále. Zmiňuje také zajišťování zájmových kroužků a táborů.

Vychovatel 3 popisuje zážitky z výletů: „*My jsme se zrovna teď vrátili z hor a o prázdninách jedeme na puťák, takže budeme cestovat. To už jsme byli i loni a dětem se to moc líbilo. Všechno máme na zádech a putujeme z místa na místo. Několikrát jsme už byli i na Sněžce spolu. Potom jsme byli na farmě, kde jsme celý týden pracovali, kde si děti vyzkoušely různé činnosti a tak dále.*“

Vychovatelé 4 a 5 také jmenují různé aktivity, které dětem zajišťují, a to například kroužky, exkurze, kino, sportovní akce jako třeba basketbalové a fotbalové zápasy, výlety, výjezdy o prázdninách. Ale v souvislosti s výjezdy a výlety také respondenti tvrdí, že je to zároveň velká zodpovědnost.

Ze slov respondentů lze tedy vypožorovat, že dětem zajišťují nepřeborné množství aktivit a jejich práce je v tomto ohledu také velmi důležitá, jelikož tyto děti by dle mého názoru měly poznat, jak vypadá kvalitně strávený volný čas a trávit tento čas pozitivním a rozvíjejícím způsobem, který jim bude přinášet radost do života.

Kód – zastoupení činností

Kód zastoupení činností zahrnuje aktivity, které jsou dětem nabízeny, jejich časové rozmezí a jejich četnost. Zajímalo mě, jaké aktivity a činnosti vychovatelé nabízejí nejčastěji a jak často vychovatelé dětem činnosti nabízí a připravují.

Vychovatel 1 tvrdí, že u nich v dětském domově převládají sportovní aktivity, ale některé děti si vybírají i aktivity s kulturním zaměřením. Říká: *„Převládají spíše sportovní kroužky, protože tady je fotbalový klub, tak hodně chlapců, ale i některá děvčata chodí do místního fotbalového klubu, ale jsou tady i kroužky basketbalu a atletiky.“*

Vychovatel 2 vysvětluje časové rozmezí aktivit takto: *„Tak máme tady kroužky, tam bych tipoval minimálně tak pět hodin týdně, protože oni to mají vždycky tak na dvě a půl hodiny jeden.“* Podle něj převažují také kroužky se sportovním zaměřením.

Vychovatel 3 přiznává, že zajišťování všech aktivit je náročné, jelikož každé dítě má minimálně jeden kroužek. Shoduje se s ostatními respondenty, když tvrdí, že sportovních kroužků je nejvíce. Popisuje: *„Tak v naší skupině převažují určitě sportovní aktivity, tam je to jasně daný. Nejvíce chodí děti na florbal, na fotbal, na plavání, na jógu, prostě na všechno možný.“* Mezi další časté kroužky řadí hru na kytaru a flétnu.

Vychovatel 4 dodává, že častými nabízenými aktivitami je také malování, kreslení a zpívání, tedy výtvarné a hudební aktivity, ale také trávení času venku na zahradě.

Kód – svoboda výběru

Tímto kódem je myšlen způsob výběru všech aktivit a vlastně všeho, co děti ve svém volném čase dělají. Zda si děti výplň svých volnočasových aktivit vybírají samy, nebo mají předem stanovené určité limity. Nejen děti, ale zda mají svobodný výběr i vychovatelé, kteří mají možnost uskutečnění různých výjezdů, výletů a akcí s dětmi.

Vychovatel 1 popisuje, jak probíhá výběr kroužků a dalších činností pro děti: *„Tak zájmové kroužky si děti vyloženě volí samy, pakliže nevědí, tak my jim dáme nějakou nabídku, která je veřejná a děti si z toho vyberou svůj kroužek. Je to ryze dobrovolné a chtěné ze strany dětí.“* Vysvětluje, že i akce a typy činností, které budou

s dětmi dělat si vychovatelé vybírají sami dle svého uvážení, v tomto ohledu je tedy výběr na nich.

Vychovatel 2 tvrdí: „*Celkově se snažíme podporovat to, že když si někdo něco najde, tak ho v tom podpoříme.*“ Uvádí příklad podpory: „*Máme tady jednu holku, která má ráda anime a tam ji podpoříme. Třeba když chce vyjet do Prahy na nějaký ten sraz, aby si to užila.*“ Také ale zmiňuje, že je důležité děti do ničeho netlačit, protože poté si děti činnost neužijí, zlobí se, nebo dokonce předstírají nemoc, aby nikam nemusely. Svobodu vychovatelů při výběru programu pro děti hodnotí kladně. Dle jeho názoru mají při jeho hledání volnou ruku.

Vychovatel 3 říká: „*Děti si kroužek můžou vybrat samy, ale když už si ho vyberou, tak se snažíme je u něj udržet co nejdéle, ale ne za každou cenu, samozřejmě.*“

Všichni respondenti mají podobný názor na svobodu při výběru svých činností i činností dětí. Tvrdí, že dětem v dětském domově se dostává podpory při samostatném výběru zájmových kroužků a dalších aktivit. Úkolem vychovatelů je udržet děti v těchto aktivitách co nejdéle a učit je tak nepřelétavosti a stálosti.

5. Kategorie – Kladné i záporné stránky práce vychovatele

V této kategorii se zabývám názory vychovatelů na jejich profesi a na to, které aspekty hodnotí kladně a které záporně. Hovoří se zde i o rizicích profese a o syndromu vyhoření, který bývá častý právě u pomáhajících profesí. Jsou zde zařazeny kódy: pozitiva profese, negativa profese, rizika profese a syndrom vyhoření.

Kód – pozitiva profese

Kód s názvem pozitiva profese se věnuje pouze kladným stránkám práce vychovatele, které sami vychovatelé ze své praxe zmiňují.

Vychovatel 1 mezi pozitiva řadí práci na směny, které někomu mohou vyhovovat a volnost a svobodu volby náplně práce každý den. Dále zmiňuje to, že vychovatel své koníčky a záliby předává dětem a realizuje je s nimi, což přispívá ke smysluplnému trávení volného času dětí. Jako velkou výhodu vnímá i dovolenou vychovatelů, která činí standardně čtyřicet dní. Vychovatel jako pozitivum popisuje i radost vychovatelů z toho, když se dítě vrátí do své biologické rodiny, nebo když je ve svém dalším životě úspěšné. Zmiňuje i práci s lidmi, která může být pro někoho výhodou a pro někoho nevýhodou, pro něj je však velmi důležitá. Jako poslední pozitivum popisuje

smysluplnost své práce, její význam a to, že vychovatel vlastně učí, vychovává dítě a snaží se mu předat správné hodnoty do jeho dalšího života.

Vychovatel 2 na začátku zmiňuje neformálnost, která je pro něj důležitá. Říká: *„Člověk může přijít takhle oblečený a nic se neděje. Potom, když chci při vaření poslouchat hudbu, tak můžu. Když si chci při vaření pustit televizi, tak taky můžu.“* Dále jako pozitiva zmiňuje aktivity, které baví děti, ale i jeho, a díky tomu ho jeho práce naplňuje. Také zmiňuje prostředí, které je dle něj otevřené a příjemné, chválí dobrý kolektiv a dobrou pracovní atmosféru.

Vychovatel 3 přiznává pozitivum: *„Jednoznačně naplňování, moje práce mě naplňuje maximálně. Neberu to ani moc jako práci svým způsobem, je to taková zábava.“*

Všichni respondenti tedy na prvním místě zmiňují smysluplnost jejich práce a skutečnost, že někoho mohou pozitivně ovlivnit.

Kód – negativa profese

Tento kód zahrnuje výčet negativních stránek profese vychovatele v dětském domově očima samotných vychovatelů.

Vychovatel 1 jako negativum vidí to, že ne vždy se všechno povede a následně tyto nezdary mohou mít odezvu na samotnou psychiku vychovatele. Dalším negativem je podle něj smutek a pocity viny vychovatelů, když dítě odejde do jiného zařízení, nebo provede něco špatného. Dále pak uvádí stesk po dětech, které odchází ze zařízení z důvodu zletilosti, či vrácení se do rodiny, jelikož si vychovatelé vytváří k dětem určité pouto. Vychovatel vidí další negativum v tom, že někteří vychovatelé se nedokáží od své práce oprostít a nosí si ji s sebou domů. Do negativ vychovatel 1 řadí i nepřiměřené finanční ohodnocení a obrovskou zodpovědnost za jedince, které mají na starosti.

Vychovatel 2 tvrdí: *„No, negativum je tady podle mě sociální únava, že člověk sem přijde, já mám tady čtyři, pět dětí, někdo má sedm a teďka jsou to děti, které mají určitou emocionální plochost. Člověk přijde a oni teďka buď nereagují nebo reagují naopak až přehnaně, a potřebují pozornost a toho člověka to vyčerpá, ne fyzicky, ale psychicky, a potom přijdu domů a nemám chuť se s nikým bavit a vážně potřebuju chvíli klidu.“*

Vychovatel 3 popisuje jako negativum: *„To asi nejvíc to papírování. Potom dalším negativem je ženský kolektiv. Máme teda dva mužské kolegy, ale na přibližně třicet šest žen je to teda docela málo.“*

Pro vychovatele 4 je velkým negativem nedostatečné finanční ohodnocení v poměru s tím, jakou mají vychovatelé zodpovědnost za děti. Dalším negativem je dle jeho slov psychická náročnost práce.

I přes velký výčet negativ, které se vyskytují v profesi vychovatele, u všech pěti respondentů stále převládají ve velké míře pozitiva. Ostatně proto tuto profesi vykonávají.

Kód – rizika profese

Kód s názvem rizika profese zahrnuje všechna rizika, která dle vychovatelů hrozí všem, kteří se rozhodnou vykonávat tuto práci. Vychovatelé zde jmenují nejzásadnější rizika, se kterými se během svého působení na děti a mládež v dětském domově setkali.

Dle vychovatele 1 je největším rizikem této profese udržení bezpečnosti a velká zodpovědnost za jedince umístěné do dětského domova, jelikož vychovatel je za ně právně zodpovědný a případné právní kroky jdou tedy rovnou za ním. Dále popisuje: „*Už jenom ten kontakt s dětmi, může tam být agresivní jedinec, který může vychovatele napadnout. Dalším rizikem jsou dospívající děvčata, která prostě z různých důvodů mohou obvinít vychovatele z nějakého sexuálního útoku.*“ Poté jmenuje i rizika spojená s psychickým stavem jak svým, tak i svěřených dětí.

Tato rizika vnímá i vychovatel 2, když tvrdí: „*Za dítě máme nejen nějakou morální zodpovědnost, ale i právní odpovědnost. Neboli, pokud něco provedou, tak jsme my ti zodpovědní. Nebo, pokud se jim něco stane, nedej bože, tak to je potom na vězení, protože nad nimi máme mít dohled.*“

Vychovatel 3 souhlasí a říká: „*Neustále může dojít k úrazu, ale nad tím člověk nesmí přemýšlet.*“ Dále popisuje své vzpomínky na složité situace spojené se zodpovědností za děti, které se staly při jeho praxi v minulosti. Například, když jedno z dětí dostalo na výletě epileptický záchvat v prostředí bez signálu a bez možnosti pomoci.

Vychovatel 4 vysvětluje, že riziko této práce spočívá i v každodenním kontaktu s penězi a v tom, aby se vychovatel nedostal do problému se systémem a státním zástupcem právě kvůli rozdílům a nesrovnalostem ve svěřených financích.

Vychovatelé se tedy shodují, že největším rizikem je zodpovědnost za děti, hlavně tedy právní zodpovědnost a riziko různých právních postihů.

Kód – syndrom vyhoření

Kód s názvem syndrom vyhoření se zabývá tím, zda se vychovatelé už ve své praxi setkali se syndromem vyhoření buď u sebe, nebo u svých kolegů, a jak na toto konkrétní riziko pohlíží.

Vychovatel 2 má zajímavý pohled na tuto problematiku z hlediska délky praxe v zaměstnání, když tvrdí: „*Spíš bych řekl, že je to opačně, že lidi, kteří vlastně nastupují do práce a nejsou na to připravení, tak mají ještě větší tendenci dostat se do toho syndromu vyhoření než ti zkušení, kteří už jsou na ten běh zvyklí a rozhodně to vidím jako velké riziko pro tuhle práci.*“

Vychovatel 3 přiznává, že syndrom vyhoření vidí u svých starších, ale i mladších kolegyn. Sám ale se syndromem zkušenosti nemá i přesto, že pracuje s dětmi přes dvacet let. Vychovatel 3 poskytuje radu z vlastní dlouholeté zkušenosti: „*Je to tak, jak si to člověk nastaví. Pokud si to nastavím tak, že je to moje poslání a věnuji se těm dětem ráda, chodím s nimi na výlety a furt s nimi něco zažívám, tak si myslím, že ani není možné vyhořet.*“

Vychovatel 4 radí a poskytuje návrh pro zlepšení psychického stavu vychovatelů: „*Když tady člověk dlouho pracuje, tak by, podle mě, měl za nějakou dobu procházet nemyslím supervizí, ale klidně nějakým psychologickým vyšetřením, jestli je vůbec schopný tuhle práci dál dělat.*“ Sám vychovatel ale tvrdí, že se syndromem vyhoření zkušenost nemá.

Vychovatel 5 se svěřuje, že si sám prošel tímto těžkým obdobím a se syndromem vyhoření má tak osobní zkušenost. Přiznává: „*Setkala jsem se s ním u sebe. Měla jsem velké zdravotní problémy, opravdu velké. Práce mi přišla opravdu už bez smyslu a spíš plná nesmyslů. Třeba chování rodičů k nám vychovatelům a učitelům a vůbec pedagogům je natolik už hrubého rázu, že člověka to někdy fakt semele. Bohužel se mi to stalo proto, že já jsem schopná a ochotná dát té práci absolutně všechno.*“

Syndrom vyhoření je jedním z největších rizik u pomáhajících profesí, kterou je i práce vychovatele dětském domově. Dle názorů respondentů lze soudit, že s tímto rizikem se vychovatelé setkávají poměrně často, například u svých kolegů. Jeden respondent má dokonce osobní zkušenost s tímto syndromem.

4.5 Shrnutí výzkumného šetření

Tato podkapitola je shrnutím výpovědí respondentů ze všech pěti kategorií. Každá kategorie obsahuje čtyři kódy, ve kterých jsou shrnuty odpovědi vychovatelů na danou

problematiku. Tato podkapitola tedy přináší shrnující pohled na rozebíraná témata a zároveň to nejdůležitější, co si odnáším z rozhovorů s respondenty.

1. Kategorie – Profese vychovatele v dětském domově

Tato kategorie obsahuje základní informace o profesi vychovatele v dětském domově a souvisí s první dílčí výzkumnou otázkou, která zní: V čem spočívá práce vychovatele v dětském domově a jak ji vnímá samotný vychovatel?

Zde jsem se dozvěděla, co si o své práci myslí vychovatelé, v čem vidí její důležitost a jak ji sami popisují. Vychovatelé tvrdili, že jejich profese je nesmírně důležitá, jelikož pro dítě vlastně představují náhradní rodiče, což je obrovské břemeno.

Jako smysl profese vychovatelé zmiňovali pomoc dětem, kteří se ocitají v nevyhovujícím, nebo dokonce nebezpečném prostředí. Smyslem je dle jejich slov také pozitivní ovlivňování dětí a předávání jim smysluplných životních a morálních hodnot, dovedností a schopností.

Dále jsem se dozvěděla, že motivací k výběru této profese vedla vychovatele především láska k dětem, smysluplnost této práce a jejich naplňování.

Náplň pracovního dne vychovatelé přirovnávali k běžnému chodu rodiny. Náplní jejich dne je tedy nákup, příprava celodenní stravy pro děti, doprovod dětí do školy či mateřské školy, příprava dětí do školy, pomoc dětem s úkoly, příprava různých aktivit pro děti, vymýšlení smysluplného programu, dohled nad dětmi, ale i administrativa.

Myslím si, že dílčí výzkumná otázka byla zodpovězena a dozvěděla jsem se přesně to, co bylo vzhledem k hlavní výzkumné otázce cílem zjistit.

2. Kategorie – Vztah vychovatele a jedince v dětském domově

Druhá kategorie se prolíná s druhou dílčí výzkumnou otázkou: Jaký je vztah vychovatele v dětském domově a jedince, na kterého působí? Zabývá se tedy vzájemným vztahem těchto dvou osob a jeho specifiky.

Konkrétně mě zajímalo, jak dlouho trvá vytvoření pouta s dítětem odebraným z rodiny a zda se dá hovořit o důvěře mezi nimi. Vychovatelé popisovali jejich vztah jako oboustranně pozitivní, ale někteří zmínili i chladnost citů dětí z dětského domova a jejich emoční plochost, kterou zapříčinilo vyrůstání v emočně nestabilním rodinném prostředí. Dá se tedy říci, že jejich vztah je kladný ale nese s sebou určitá negativa.

Dále bylo cílem zjistit, jaký typ výchovy respondenti upřednostňují, zda liberální, demokratický nebo autoritativní, a proč uznávají právě tento přístup. Z výpovědí

respondentů jsem zjistila, že většina uznává spíše demokratický či liberální výchovný přístup, ale někdy musí každý zakročit i autoritativním způsobem.

Dalším důležitým tématem bylo udržování kontaktu s jedinci i po jejich odchodu ze zařízení. Pouze dva z pěti vychovatelů potvrdili, že s některými klienty udržují kontakt i po odchodu ze zařízení. Těchto kontaktů je však pouze minimálně.

Co se týče celé druhé kategorie, mohu říci, že odpovědi naplnily mé očekávání a dozvěděla jsem se spoustu zajímavých informací o vztazích mezi vychovatelem a dítětem. Zároveň mi byly vyprávěny i osobní zkušenosti a rady vychovatelů.

3. Kategorie – další činnosti vychovatele v dětském domově

Tato kategorie obsahuje výčet všech činností, kterými se vychovatelé v dětském domově, kromě přímého působení na děti a mládež, zabývají. Třetí kategorie souvisí s dílčí výzkumnou otázkou: Jaké činnosti, kromě přímého působení na jedince v dětském domově, vychovatel vykonává?

Zde jsem zjistila, co vše souvisí s prací vychovatele a jaké činnosti musí vychovatel dále vykonávat. Respondenti jmenovali úkony jako administrativu, práci ve svém volném čase, vzdělávání, povinná školení, různé vzdělávací kurzy či práci s biologickou rodinou dítěte.

Z výpovědí lze soudit, že administrativa je významnou součástí práce vychovatele a zabírá každý den přibližně hodinu z pracovní doby. Jedná se o každodenní zápisy dětí, skupiny, zdravotní záznamy a další dokumenty.

Dále jsem se zabývala volným časem vychovatelů, zda pracují i nad rámec své pracovní doby. Zjistila jsem, že je tomu tak. Vychovatelé s dětmi tráví svůj volný čas například doprovodem k lékařům, sháněním věcí do školy, zdravotnických pomůcek, přípravou materiálů a aktivit na další den, nebo třeba psaním různých zpráv a zápisů. Jeden vychovatel však upřímně přiznal, že nad rámec své pracovní doby nevěnuje dětem žádný čas, jelikož je pro něj důležitá psychohygiena a oddělení vlastního volného času od času pracovního.

Co se týče rozvíjení sebe sama a celoživotního vzdělávání, dva respondenti zmiňovali, že alespoň jednou za rok mají povinné školení či absolvování libovolného kurzu, který si mohou vybrat. Další dva ale přiznávali, že profesní rozvíjení již povinné nemají, a proto ho nevyužívají. Jeden vychovatel bude zanedlouho absolvovat vysokoškolské studium speciální pedagogiky, které potrvá dva roky.

Respondenti na otázku spolupráce s biologickými rodinami svých svěřenců odpovídali podobným způsobem. Tvrdili, že se s rodinami téměř nesetkávají, jelikož pracují výhradně s dětmi. Kontakt s rodinou probíhá pouze prostřednictvím domluvy návštěv s dětmi a následného setkávání se při předávání dětí.

4. Kategorie – Ovlivňování volného času dětí a mládeže

Čtvrtá kategorie se věnuje ovlivňování volného času jedinců v dětském domově a pozitivnímu působení vychovatelů na kvalitu trávení tohoto času. Tato kategorie se prolíná s dílčí výzkumnou otázkou, která zní: Jak vychovatelé ovlivňují trávení volného času dětí a mládeže v dětském domově?

Nejdříve jsem zkoumala, zda vychovatelé ovlivňují volný čas dětí nějakými preventivními programy. Z výpovědí respondentů je patrné, že preventivní programy probíhají každý měsíc nejméně jednou. Někteří vychovatelé si programy volí sami dle aktuální situace a důležitosti témat, která jsou potřeba probrat. Jeden respondent sdělil fakt, že v dětském domově mají předem vytvořený preventivní program s různými tématy na celý rok, podle kterého se následně řídí. Uskutečňování preventivních programů mi přijde jako zásadní krok, který děti přivádí k morálním hodnotám a správnému chování ve společnosti.

Poté jsem se zabývala nabídkou aktivit pro děti, které jsou pro ně připravovány a zařizovány. Dozvěděla jsem se, že jsou dětem nabízeny různé aktivity jako kroužky, besedy, exkurze, výlety, tábory, akce a spousta dalších volnočasových činností. Z odpovědí respondentů, ale i z mé studijní praxe v tomto zařízení, tedy vyplývá, že děti mají na výběr různorodé aktivity a vychovatelé jimi pozitivně ovlivňují kvalitu trávení volného času jedinců v dětském domově. Z mého pohledu je toto působení na děti velmi důležité, jelikož tyto ohrožené děti většinou nemají vzory správného chování a často mohou trávit svůj volný čas pasivním způsobem, nebo dokonce rizikovým chováním.

Co se týče otázky všestrannosti aktivit, v dětském domově je mnoho druhů činností a nabídka je velmi pestrá. Nejvíce si však děti vybírají sportovní aktivity, což mi potvrdili všichni respondenti. Aktivity jsou však dobrovolné a každý si tu svou může zvolit podle toho, co ho baví a zajímá.

5. Kategorie – Kladné i záporné stránky práce vychovatele

Poslední kategorie souvisí s pátou dílčí výzkumnou otázkou, která zní: Jaká jsou pozitiva a negativa práce vychovatele v dětském domově? Kategorie tedy obsahuje

souhrn pozitiv, negativ a rizik této profese, do kterých se řadí i syndrom vyhoření, kterému jsem se také v této kategorii podrobněji věnovala.

Mezi pozitiva práce vychovatele řadí respondenti na prvním místě smysluplnost práce a osobní naplnění. Dále sem můžeme zařadit i práci na směny, svobodu náplně práce a svobodu výběru aktivit, předávání svých zájmů dětem a jejich pozitivní ovlivňování, čtyřicet dní dovolené v kalendářním roce, radost z toho, když se děti mohou vrátit zpět do rodiny, práci s lidmi, neformálnost, otevřenost prostředí, práci na čerstvém vzduchu a v neposlední řadě i dobrý pracovní kolektiv.

Na opačné straně stojí negativa, mezi která, dle výpovědí vychovatelů, patří především psychická náročnost profese, sociální únava, smutek z odchodu dětí, právní i morální zodpovědnost za děti, negativa výlučně ženského kolektivu, administrativa a nedostatečné finanční ohodnocení.

Všichni vychovatelé se shodli v názoru, že v jejich profesi převládají pozitiva, a to ve velké míře. Negativ je podle jednoho respondenta minimum, ale když už se nějaké objeví, tak je zásadní a většinou je jich více najednou.

Následně jsem se zaměřila na rizika profese vychovatele v dětském domově. Z odpovědí je patrné, že největším rizikem, které popisovali všichni respondenti, je právní zodpovědnost za jedince v tomto zařízení. Dále respondenti jako riziko jmenovali kontakt s agresivními jedinci či možnost obvinění ze sexuálního obtěžování.

Téma syndromu vyhoření bylo při rozhovorech s vychovateli také důležité zmínit, jelikož se jedná o syndrom typický v pomáhajících profesích. Zajímalo mě, zda se již ve své praxi setkali s tímto syndromem buď u sebe, nebo u svých kolegů, a jak na toto riziko pohlížejí. Jeden respondent se svěřil, že sám má zkušenost se syndromem vyhoření. Syndrom popisoval tak, že ho již práce nenaplňovala a měl vážné zdravotní problémy. Ostatní respondenti se s tímto rizikem setkali pouze u svých kolegů. Jeden z vychovatelů přispěl do rozhovoru zajímavým poznatkem, že syndrom vyhoření se může objevit i u začínajících vychovatelů, jelikož na tuto práci nejsou zvyklí, nebo na ni nejsou dostatečně připraveni.

Díky odpovědím respondentů se tedy domnívám, že syndrom vyhoření postihuje spoustu pracovníků, a to nejen vychovatelů. V tomto prostředí je však častějším jevem právě kvůli velké psychické zátěži a přímé práci s lidmi, která je mnohdy velice náročná. Zejména práce s ohroženými dětmi.

Závěr

Hlavním cílem mé bakalářské práce bylo zjistit, jaká jsou specifika práce vychovatele v dětském domově při působení na děti a mládež v tomto zařízení. Dá se tedy říci, že bakalářská práce se zaměřuje na specifika této práce ve všech jejích oblastech. Dalšími cíli bylo zjistit, co tato profese obnáší, v čem spočívá, jaká jsou specifika vztahu dětí a vychovatelů, jaké konkrétní činnosti práce obnáší a kolik zabírají času, v jaké míře a jakým způsobem vychovatelé ovlivňují kvalitu trávení volného času dětí a mládeže v dětském domově, zda vychovatelé připravují a využívají preventivních programů a dozvědět se, jaká pozitiva a negativa této profese vychovatelé popisují, včetně jejich zkušeností se syndromem vyhoření, který je v pomáhajících profesích, jako je i tato profese, velmi častý.

Vědecko-výzkumným problémem byla specifika práce vychovatele v dětském domově při jeho působení na děti a mládež v dětském domově.

V teoretické části bakalářské práce jsem se v první kapitole věnovala tématům dětský domov a ústavní a ochranná výchova. Také jsem zde jmenovala základní dokumenty zařízení a legislativu, podle které se dětské domovy řídí. Tyto pojmy jsem charakterizovala a popsala i další zařízení ústavní a ochranné výchovy. V druhé kapitole jsem se zaměřila na práci vychovatelů v dětském domově a na její specifika, kterými jsou osobnost vychovatele, vztahy vychovatelů a klientů, náplň práce vychovatele, kvalifikační požadavky na tuto profesi, na spolupráci vychovatele s biologickou rodinou dětí a na rizika této profese. Třetí kapitola se zabývá dětmi a mládeží umístěnými do tohoto zařízení, faktory a činiteli utvářejícími osobnost dítěte, a nakonec důvody jejich umístění do dětského domova.

V empirické části práce jsem stanovila cíle výzkumu, hlavní, dílčí i tazatelské otázky a vědecko-výzkumný problém. Dále jsem popsala metodiku výzkumného šetření, kde jsem definovala kvalitativní výzkumnou metodu a metodu otevřeného kódování. Poté jsem se zabývala zvolenou metodou sběru dat a výzkumným vzorkem. Nakonec jsem analyzovala a interpretovala sesbíraná data pomocí metody kódování, při kterém jsem v textu vytvářela kódy a následně jsem tyto kódy rozdělila do pěti kategorií. Každá kategorie obsahuje čtyři kódy.

V této výzkumné části bakalářské práce jsem zjistila přesně to, co bylo s ohledem na hlavní výzkumnou otázku i dílčí výzkumné otázky cílem zjistit a odpovědi

respondentů splnily má očekávání. Dozvěděla jsem se, jaká specifika s sebou nese práce vychovatele v dětském domově a co všechno tato profese obnáší.

Téma bakalářské práce jsem zvolila proto, že mě zajímalo, jak svou práci vidí samotní vychovatelé z dětských domovů a jaká specifika s sebou jejich profese přináší. Práce vychovatele mi nejprve přišla složitá a psychicky vyčerpávající, ale nyní vidím i pozitivní stránky profese vychovatele v tomto zařízení. Díky psaní této bakalářské práce jsem zjistila, že i já bych tuto profesi v budoucnu chtěla vyzkoušet.

Mým cílem při psaní bakalářské práce bylo poskytnout pohled vychovatelů na jejich profesi, jak z pozitivní, tak z negativní stránky a přiblížit jejich práci ostatním lidem. Zdá se mi, že na tuto práci je pohlíženo jako na méněcennou a veřejnost ji dostatečně nedoceňuje. Chtěla jsem tedy poukázat na to, jak je práce vychovatele náročná, ale zato velmi důležitá jak pro samotné děti, tak pro celou společnost. Nejen těm, kteří uvažují o práci vychovatele v dětském domově, ale i veřejnosti, kterou tato problematika zajímá, jsem chtěla tento svět přiblížit a poskytnout jim informace, ke kterým nemají přístup, a které by jim mohly pomoci lépe pochopit, v čem práce vychovatele spočívá a co všechno obnáší.

Seznam použitých zdrojů

Literární zdroje:

BECHYŇOVÁ, Věra. *Případové konference: praktický průvodce pro práci s ohroženou rodinou*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0181-6.

BECHYŇOVÁ, Věra a Marta KONVIČKOVÁ. *Sanace rodiny: [sociální práce s dysfunkčními rodinami]*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-392-5.

BOŤOVÁ, Antonie. *Náhradní rodinná péče a transformace systému péče o ohrožené děti v České republice*. Brno: Triada – poradenské centrum, 2008. ISBN 978-80-254-3353-9.

BUREŠOVÁ, Pavla, POLÁCHOVÁ VAŠŤATKOVÁ, Jana a VYHNÁLKOVÁ, Pavla (ed.). *Rodina a náhradní rodinná péče*. Olomouc: Hanex, 2008. ISBN 978-80-7409-013-4.

ČAKRT, Michal. *Typologie osobnosti: přátelé, milenci, manželé, dospělí a děti*. Praha: Management Press, 2004. ISBN 80-7261-112-7.

DUNOVSKÝ, Jiří. *Sociální pediatrie: vybrané kapitoly*. Psyché (Grada). Praha: Grada, 1999. ISBN 80-7169-254-9.

HELUS, Zdeněk. *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. Pedagogická praxe. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-888-0.

HELUS, Zdeněk. *Osobnost a její vývoj*. Texty pro distanční studium. Praha: Univerzita Karlova, 2003. ISBN 80-7290-125-7.

HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Pedagogika (Grada). Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1168-3.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Páté, přepracované vydání. Praha: Portál, 2023. ISBN 978-80-262-1968-2.

JANSKÝ, Pavel. *Dítě s problémovým chováním a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. Recenzované monografie. ISBN 978-80-7435-534-9.

JANSKÝ, Pavel. *Problémové dítě a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004. ISBN 80-7041-114-7.

JEDLIČKA, Richard. *Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Praha: Themis, 2004. ISBN 80-7312-038-0.

KLÍMA, Petr (ed.). *Kontaktní práce: antologie textů České asociace streetwork*. 2. vyd. [Praha: Česká asociace streetwork, 2009]. ISBN 978-80-254-4001-8.

KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.

KREBS, V., 2007. *Sociální politika*. 4., přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: ASPI, 505 s. ISBN 978-80-7357-276-1.

KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Hořet, ale nevyhořet. Orientace* (Karmelitánské nakladatelství). Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2012. ISBN 978-80-7195-573-3.

LANGMEIER, Josef a KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Psyché (Grada). Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1284-9.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Vyd. 4. Rádcí pro rodiče a vychovatele. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-325-3.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte: normy vývoje a vývojové milníky z pohledu psychologa : základní duševní potřeby dítěte : dítě a lidský svět*. Pro rodiče. Praha: Grada, 2005. ISBN 80-247-0870-1.

MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.

MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Psyché (Grada). Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1362-4.

PEMOVÁ, Terezie a PTÁČEK, Radek. *Zanedbávání dětí: příčiny, důsledky a možnosti hodnocení*. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-5695-0.

PRŮCHA, Jan; WALTEROVÁ, Eliška a MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 6., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-647-6.

ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem: [vývojová psychologie] : přepracované vydání*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2006, c2004. ISBN 80-7367-124-7.

ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie osobnosti: obor v pohybu*. 6., rev. a dopl. vyd., V Grada Publishing 2. Psyché (Grada). Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-3133-9.

SEKERA, Ondřej. *Identifikace profesních aktivit vychovatelů výchovných ústavů a dětských domovů*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009. ISBN 978-80-7368-728-1.

SLANÝ, Jaroslav. *Syndrom CAN: (syndrom týraného dítěte)*. V Ostravě: Ostravská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 2008. ISBN 978-80-7368-474-7.

SMOLÍK, Josef. *Subkultury mládeže: uvedení do problematiky*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2907-7.

STANĚK, Antonín, ed. *Násilí páchané na dětech: [sborník z konference: 12. dubna 2006]*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. ISBN 80-244-1430-9.

STODŮLKOVÁ, Eva a ZAPLETALOVÁ, Eliška. *Pedagogika pro střední školy*. Beroun: Machart, 2011. ISBN 978-80-87517-22-2.

ŠKOVIERA, Albín. *Dilemata náhradní výchovy: [teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech]*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-318-5.

ŠVARŤÍČEK, Roman a ŠEĐOVÁ, Klára. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

TRUNDA, Michal a Pavel ŠIMÁČEK. *Zákon o pedagogických pracovnících s odborným výkladem*. 2. vyd. Třinec: RESK, 2014, 162 s. ISBN 978-80-87675-05-2.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0956-8.

VAŠUTOVÁ, Jaroslava. *Profese učitele v českém vzdělávacím kontextu*. Brno: Paido, 2004. ISBN 80-7315-082-4.

Internetové zdroje:

MPSV. Legislativa a systém sociálně-právní ochrany. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. Praha. [cit. 2024-02-29]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/legislativa-a-system-socialne-pravni-ochrany>.

MŠMT. Dokumenty. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. Praha: 2024. [cit. 2024-02-22]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/dokumenty-1>.

MŠMT. Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. 2013-2024. [cit. 2024-03-02]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/dokumenty-3/zakon-o-vykonu-ustavni-vychovy?highlightWords=v%C3%BDchovy>.

NPI ČR. Dětské domovy. Národní pedagogický institut České republiky [online]. Praha: 2023. [cit. 2024-03-02]. Dostupné z: <https://poradenstvi.npi.cz/detske-domovy>.

NPI ČR. Metodická podpora a vzdělávání. Národní pedagogický institut České republiky [online]. Praha: 2023. [cit. 2024-02-22]. Dostupné z: <https://poradenstvi.npi.cz/metodicka-podpora-a-vzdelavani>.

STRÁSKÁ, Helena. *Kdo vychovává v dětských domovech*. Romano vodi [online]. 2005 [cit. 2024-1-24]. Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=2933>.

STUDIUM PSYCHOLOGIE. Faktory ovlivňující psychický vývoj jedince, výběr ze známých teorií. *Studium-psychologie.cz* [online]. 2023. [cit. 2024-01-23]. Dostupné z: <https://www.studium-psychologie.cz/vyvojova-psychologie/2-faktory-vyvoje.html>.

ŠANCE DĚTEM. Dítě v ústavu. *Šance dětem* [online]. 2012. [cit. 2024-03-02]. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/dite-v-ustavu>.

ŠANCE DĚTEM. Mýty a fakta o sexuálním zneužívání dětí. *Šance dětem* [online]. 2012, 19. 12. 2023. [cit. 2024-03-02]. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/myty-fakta-o-sexualnim-zneuzivani-deti>.

ZDRAVOTNICKÉ ZAŘÍZENÍ MINISTERSTVA VNITRA. Syndrom vyhoření. *Zdravotnické zařízení ministerstva vnitra* [online]. 2024. [cit. 2024-02-22]. Dostupné z: <https://www.zzmv.cz/syndrom-vyhoreni>.

Zákony a vyhlášky:

Vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních. In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s.r.o., 2010–2024 [cit. 2024-03-27]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-438>.

Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník. In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s.r.o., 2010–2024 [cit. 2024-03-27]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>.

Zákon č. 333/2012 Sb., kterým se mění zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony. In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s. r. o., 2010–2024 [cit. 2024-03-27]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-333>.

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s. r. o., 2010–2024 [cit. 2024-03-27]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561>.

Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů. In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s. r. o., 2010–2024 [cit. 2024-03-27]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-563>.

Příloha – ukázka části rozhovoru

Takže nejprve bych se chtěla zeptat, jak byste popsal svou profesi a v čem spočívá její smysl?

Takže svoji profesi bych popsal tak, že je to taková ta nejpříjemnější pedagogika, protože člověk vlastně vážně pracuje s dětma a je to taková asi podle mě i nejučinnější primární prevence, protože celkově ty děti přicházejí z prostředí, které je pro ně nepřijatelné, buď se o ně rodiče nestarají, protože nemůžou, nechtějí, nebo neumějí. No a tady je problém potom v tom, že když oni potom si najdou špatný vzory, najdou si skupinky, které je podpoří ještě v něčem nekalým a potom se dostanou sem a tady je potřeba aby na ně někdo dohlížel, aby se o ně někdo staral a oni to vážně potřebují, aby aspoň nějakou tu vazbu s někým dospělým měly, takže tady vidím rozhodně tu důležitost té práce. A myslím si, že je to asi ta nejdůležitější část mojí práce.

Jak důležitou vnímáte svou roli vychovatele v dětském domově?

No někdy si tady připadám upřímně trochu jako chůva. Protože ono se řekne, že je budu vychovávat, no jenomže tak 70% celé mojí práce je že dětem uvařím, že se postarám, aby měly hotové úkoly a tady to následuje až potom, protože jako ta Maslowova pyramida potřeb. No ale rozhodně si myslím, že beze mě by se měly hůř, než se mnou, takže to můžu říct takhle asi.

Co Vás vedlo k výběru práce vychovatele a co vás na této práci motivuje?

Tak co mě vedlo, já jsem tady měl praxi ještě během bakalářského studia a oni hledali někoho kdo umí anglicky, aby mohl děti doučovat, a tak se mě tady docela zalíbilo, navíc když to tak vezmu, tak to mám pět minut od domu, tak to mám bez dojíždění, právě to mně vyhovuje a celkově se mně tady zalíbilo, hlavně to tu mají takový otevřený, hezky zařízený, je to takový přátelštější, takový rodinnější. Navíc teďka prochází transformací, takže budeme brzo možná na barácích samostatně, takže tady se mi fakt líbí.

Co je běžnou náplní vašeho pracovního dne?

No, takže záleží, na co mě to vychází, protože máme krátký dlouhý týden. V krátký týden to většinou přijdu tak chvilku před polednem, podívám se, co tady je, dojdou na nákup, musím se podívat, co vlastně vařily předtím, abych potom neopakoval, takže nakoupím jídlo, nakoupím svačiny, nakoupím všechno. Tady je trochu problém, protože na to upřímně nemáme tolik peněz. Ale takže tohle zařídím, potom počkám, než se děti vrátí,

oni chodí naštěstí docela dlouho, až po druhé hodině, takže mám čas všechno připravit, takže dělám potom většinou nějakou administrativu. Potom až přijdou tak zjistím, jestli mají úkoly nebo ne, jestli něco potřebují do školy, třeba něco doučit, pokud ne, tak mají klid, pokud ano, tak to s nimi udělám. Potom si často u nás berou vycházky, takže musím zajistit, aby se zapsaly, aby se vrátily včas taky jsem teďka musel dělat dopravní výchovu, protože jsem zjistil, že jezdily na kole a nikdo je neučil žádná pravidla provozu. Takže takhle. Oni se většinou zabavují samy, ale když si chtějí pustit film, tak jim pustím film, celkově jsem tam spíš ten takový člověk, s kterým si můžou povídat, když potřebují. Oni jsou teda docela často uzavřené, ale když zrovna se mi poštěstí, tak z toho mám dobrý pocit. Takže takhle to je často přes odpoledne, většinou mají vlastní zábavu, nebo si semnou přijdou povídat, já většinou si tam potom pracuju. Uvařím večeři, naservíruju večeři, zajistím, aby si vyčistily zuby, aby byly vykoupány a jdou spát a já jdu domů. Samozřejmě potom i nějaká administrativa. Té administrativy je tam celkem dost.